

Militaire Spectator

1866

CvP
125
jaar

1991

WAARIN OPGENOMEN DE
OFFICIËLE MEDEDELINGEN
VAN DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE

De Commissie van Proefneming jubileert!
Op blz. 479 een „ballistische terugblik”

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: A. G. D. van Osch
Beringlaan 13, 2803 GA Gouda

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

T. de Kruijf
brigade-generaal der genie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 3 16 66 29

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

B. A. C. Droste
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. F. W. van Angeren
luitenant-kolonel Kon. luchtmacht

Ir. J. W. van Bemmel
kolonel van de technische staf

J. M. J. Bosch
kolonel der cavalerie

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel verbindingdienst b.d.

drs. Ch. F. Turplijn
kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAU-REDACTIE/PRODUKTIE:

Kalvermarkt 28, 2511 CB Den Haag
Telefoon (070) 3 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 3,-

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 86 66
i.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADRUK VERBODEN

Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht	476
Editoriaal: Van vier naar één . . .	477
ir. A. R. Polderman: Commissie van Proefneming 125 jaar. Een ballistische terugblik	479
Prof. Dr. R. Brühl: Clausewitz und die Sicherheit Preußens und Deutschlands	488
prof. dr. G. Teitler: Passende arbeid. De krijgsmacht tussen militaire en politieke taken	494
drs. R. H. Hoff: De rivaliteit tussen Irak en Syrië. De Ba'thpartij en de rol van officieren en minderheden	497
ir. P. J. Bons en H. H. Bos: Waarom draait het in de logistiek? Kunnen wij leren van de logistieke ontwikkelingen in het bedrijfsleven?	503
Boeken	509
Regels voor kopijverzorging	515

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

KL/KLu-mededelingen/ orders cf VS 2-1100

KL-order (CLAS/BSL) 15/6. Lijst van te nemen maatregelen in geval van een calamiteit (900724).

KL-order (BLS) 53/86. Regeling gedragswetenschappelijk onderzoek in de KL (900724).

KL-order (DEBKL) 21.2/33. KL-publicaties t.b.v. KLu (900724).

KL-order (CLAS/BLS) 04.2/27. Hoogste bedragen voor: A Onderdeelondersteuningsfonds, B schoonmaakartikelen (900814).

KL-med. (BLS) 85.1. Berichten die op civiele adressen moeten worden afgeleverd (901001).

KL-med. (CLAS/BLS) 85.2. Facsimileberichten (901001).

KL-order (DEBKL) 04.8/15. Procedure rapporten accountantsdienst (901001).

KL-order (DEBKL) 55.3/2. Informatieverstrekking aan de algemene rekenka-

mer (901001).

KL-order (LAS) 78.554. Brevetten voor militaire parachutisten (901001).

KL-order (DEBKL) XX.X/1. KL-orders en KL-mededelingen (901001).

KL-order (CLAS) 45/1. Het beheersen van het energieverbruik (910123).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Verschenen en opgenomen in VS 2-2506, Index van voor de KL van kracht zijnde boekwerken.

VS 7-514, 2e ovw. Pistoolmitrailleur 9 mm Uzi, M61.

VS 44-32. Pantserluchtdoelartillerie.

VS 44-33. Bediening van het kanon, luchtdoel, zelfvoortbewegend.

KL-order (DPKL) 51.2/200. Opkomst-

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGS WETENSCHAP

Op *maandag 11 november a.s.* te 19.30 uur houdt de vereniging voor leden en introducé(e)s een bijeenkomst in het Opleidingscentrum Infanterie te Harderwijk (complex Kranenburg-Noord, Grebbebergzaal), waar bgen b.d. ir. E. B. van Erp Taalman Kip, directeur Prins Maurits Laboratorium te Rijswijk, zal spreken over

Technologieontwikkeling, de invloed op de Nederlandse krijgsmacht

Na afloop is er, als gebruikelijk, gelegenheid voor discussie. De inleiding wordt op woensdag 13 nov. a.s. herhaald op de KMA te Breda; aanvang 15.00 uur. Aanmelding 11 en 13 nov.: (070) 3 16 66 29.

data, bevorderingsdata alsmede data groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht (910123).

KL-order (Ministeriële regeling) 86/14. Telecommunicatie-aangelegenheden Koninklijke landmacht; niet van toepassing in tijd van oorlog (901108).

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-2/2. Berichtenverwerkingsprocedure, dl 2 -Berichtenverwerkingsprocedure bij eenheden met een berichtenkantoor (2e dr.). Wijzigingen i.v.m. automatisering (invoering abdis, PCT) en de ingebruikneming van de fax als militair verbindingsmiddel hebben geleid tot deze 2e druk. Tevens zijn de in de 1e druk voorkomende, vervallen berichtenformulieren (lf 15905, 2e dr.) vervangen door df 480, 2e dr. en het reçuformulier lf 5008 door de 2e druk. Opgenomen zijn voorts lf 16903, Ordonnansgeleidelijst/verzamelreçu, alsmede het NAVO-koerierscertificaat conform Stanag 2109, 2nd edn.

IK 11-55. Memorandum voor abonnees van het Legerkorpsrayonverbindingsstelsel (2e dr.; uitg. 1 feb 1991). Enkele geconstateerde tekortkomingen tijdens de introductie van het Zodiac-fase 3-systeem bij de gebruikers maakten een 2e druk noodzakelijk.

Van vier naar één . . .

Ypenburg is dicht. Opnieuw is een hoofdstuk in de militaire geschiedenis afgesloten. Verbrekingen in de samenhang tussen eenheid en lokatie kwamen eerder voor en ze zullen steeds weer voorkomen: Den Haag verloor de „eigen” cavalerie, Leiden verloor de Koksschool, Den Bosch „zijn” wielrijders, Zuidlaren verliest zijn „eigen” bataljon en Rijswijk „zijn” vliegveld. Het hoort bij de gang der dingen dat veranderingen optreden. Zeker in tijden waarin de krijgsmacht nadrukkelijk in beweging is, ontstaan meer van dergelijke „verliezen”.

Ypenburg is dicht. Leidt dát op een deel van het kamp tot steeds minder activiteit, tegelijkertijd worden op het zg. B-kamp allerlei bouwactiviteiten ontplooid. Daar ontstaat in hoog tempo een nieuw opleidingsinstituut. Dat zal begin 1992 onderdak bieden aan wat tot dan toe bekend stond als de Hogere Krijgsschool (HKS), de Marinestafschool (MSS), de Luchtmachtstafschool (LSS) en de Hogere Defensie-Leergangen (HDL). De laatste zijn bij velen beter bekend onder de oorspronkelijke naam: Tertiaire vorming. Deze vier instituten integreren; zij gaan op in één geheel.

Binnen de krijgsmacht zijn diverse voorbeelden van integratie binnen opleidingen te vinden: in het Opleidingscentrum Grond- en Luchtsteun (OCGLS) werken land- en luchtmacht samen aan opleidingen; aan de KMA worden cadetten van land- en luchtmacht opgeleid; ooit waren er zelfs adelborsten binnen de muren. Een vrij recent voorbeeld van integratie vormt de reeds genoemde Tertiaire vorming vanuit de Hogere Defensie-Leergangen. Deze leergang werd geïntroduceerd bij de herziening van het onderwijs aan de HKS in de periode 1983/85. Zij was, in haar eerste opzet, deel van de Hogere Militaire Vorming voor KL-officieren. De suggestie van de Chef van de Landmachtstaf ook officieren van andere krijgsmachtdelen en burgerpersoneel van vergelijkbaar niveau te laten deelnemen leidde tot een gewijzigde benadering en daarmee uiteindelijk tot een interservicecursus. Nu vormt deze leergang een vast bestanddeel in de opleidingssystematiek binnen de krijgsmacht. In 1985 opperde de secretaris-generaal — niet voor de eerste maal — de drie stafscholen te integreren. Wat toen nog een suggestie was, werd in de periode 1988/89 een gegeven; de minister van defensie besloot tot integratie en stelde vast dat Ypenburg de nieuwe lokatie zou worden.

In de achterliggende periode vonden talrijke discussies plaats over de wenselijkheid en de mogelijkheid tot integratie. De voorstanders wezen met name op de positieve effecten van bundeling van kennis, inzicht en ervaring. Hun vertrekpunt vormde — ruwweg gezegd — de gemeenschappelijkheid in de problemen die de krijgsmachtdelen de baas moesten worden. Alleen door nauwe onderlinge samenwerking zou de krijgsmacht in staat blijven de complexiteit te beheersen. Alleen door een „krijgsmachtbrede” vorming kon het noodzakelijke inzicht in elkaars mogelijkheden en beperkingen ontstaan. Slechts op basis van een dergelijk inzicht zou het totaalprodukt kwalitatief kunnen verbeteren. Uiteraard speelden ook meer wereldse baten: waar integratie speelt kan *overhead* worden gereduceerd en kunnen kosten worden bespaard. Ten slotte: de integratie gaf zicht op nieuwe faciliteiten voor het onderwijs.

Voor sommigen was en is de vanzelfsprekendheid minder evident. Het staat voor hen buiten kijf dat

de krijgsmachtdelen op grond van de eigen taak en geschiedenis een eigen cultuur en een eigen werkwijze kennen. Voor zover wordt voorbereid op het functioneren in het eigen krijgsmachtdeel moet dat eigene dan ook een rol spelen. Als tweede hindernis gelden verschillen in doel, aard, duur en populatie van de cursussen aan de diverse instituten. Elke cursus wordt veroorzaakt door een behoefte vanuit het eigen krijgsmachtdeel; hierbij zijn ook verschillen tussen de krijgsmachtdelen in loopbaan- en opleidingsbeleid van invloed.

In de jaren 1989 en 1990 is veel overleg gevoerd. De eerder genoemde en andere argumenten passeerden daarbij de revue. Zoals vaak bleek er een zekere waarheid in het bekende midden: de drie stafscholen kennen cursussen die specifiek op het functioneren in het eigen krijgsmachtdeel zijn gericht. In die cursussen dient integratie van middelen en niet van leerstof dominant te zijn. De drie stafscholen kennen ook elk een hogere vorming. In die vorming dient integratie in bredere zin met voorrang gestalte te krijgen. Deze bezinning op de realisatie van integratie in het onderwijs vormde uiteraard maar een van de talrijke aandachtspunten. Waar vier instituten met een eigen organisatie, een eigen wijze van functioneren, eigen rechtspositie, enz., samengaan verdienen vele facetten aandacht.

In 1992 gaat het gebeuren. Bezien wij de wereld om ons heen, dan was het een wijze beslissing. In het Golfconflict werd opnieuw duidelijk hoezeer het optreden van krijgsmachtdelen tot een integrale benadering dwingt. Ook de bezinning op de toekomst van de krijgsmacht in het kader van herstructurering en verkleining vraagt om personeel dat over de grenzen van het eigen krijgsmachtdeel kan kijken. In de Defensienota 1991 wordt over (verdere) integratie het volgende opgemerkt:

De wijziging in de taken van de krijgsmacht, de herstructurering en de politiek-maatschappelijke ontwikkelingen zijn van grote betekenis voor het opleidingsbeleid van Defensie. Meer dan ooit is een flexibel stelsel vereist, dat snel en doelgericht kan reageren

op wijzigingen in de behoeften en dat aansluit op de ontwikkelingen in het civiele onderwijs. Nodig is meer samenwerking en waar mogelijk integratie van opleidingen. Samenwerking met civiele opleidingen moet ertoe bijdragen dat Defensie ook in de toekomst over schaarse, voor de organisatie onmisbare categorieën personeel beschikt. De interne opleidingen worden zoveel mogelijk geïntegreerd.

In 1992 is het zover. Waar nu nog bouwactiviteiten het beeld bepalen, zullen dan grote aantallen cursussen van diverse oorsprong zich de voor de krijgsmacht noodzakelijke kennis en kunde moeten eigen maken. De organisatie getroost zich daarvoor een aanzienlijke investering. Aangezien de kwaliteit van het personeel in elke organisatie uiteindelijk bepalend is voor de kwaliteit van het produkt, is die investering terecht. Toch lijken drie kanttekeningen gewenst.

De ontwikkelingen om ons heen laten in toenemende mate zien dat buitenlands beleid en defensiebeleid elkaar raken onder het begrip „veiligheidsbeleid”. Mogelijk dient deze constatering ertoe te leiden dat ook integratie in de opleiding van de ambtenaren, afkomstig van Buitenlandse zaken en van Defensie, onderwerp van studie wordt.

Een tweede kanttekening betreft de reorganisatie van de KMA. Het lijkt gewenst dat de noodzakelijke *éducation permanente* van de officier een duidelijke rode draad kent. Wijzigingen in de initiële opleidingen van de officier dienen ook te worden geïntegreerd op de verdere opleiding en vorming.

De laatste kanttekening betreft de relatie tussen de krijgsmachtdelen en het nieuwe instituut. Met het verdwijnen van met name de HKS, de MSS en de LSS zou de gedachte kunnen ontstaan dat wat nieuw is niet meer van „ons” is. Het nieuwe instituut kan alleen dan zijn onderwijsopdracht gestalte geven als de dialoog met de krijgsmacht en de krijgsmachtdelen in stand blijft. De krijgsmachtdelen mogen dan iets kwijtraken, zij krijgen er — zij het in een ander organisatorisch kader — iets met grotere mogelijkheden voor terug.

ir. A. R. Polderman

kolonel van de technische staf

Commissie van Proefneming 125 jaar

Een ballistische terugblik

Toen op 15 december 1866 de Commissie van Proefneming bij ministeriële aanschrijving werd opgericht zullen waarschijnlijk weinigen hebben verondersteld dat die Commissie in 1991 nog steeds bestaansrecht zou hebben. In die tijd was de aanschaffing van nieuw artilleriematerieel actueel en de minister van oorlog vond het nuttig zich rechtstreeks door een daartoe opgerichte commissie te laten adviseren. Aanvankelijk gold voor de CvP een tweeledige doelstelling. Enerzijds diende zij zich, zo blijkt uit de ministeriële aanschrijving, bezig te houden met de beproeving van artilleriegeschut, anderzijds was zij belast met wetenschappelijk onderzoek naar de ontwikkelingen van de artillerie in het buitenland. De directe aanleiding waren de grote technische ontwikkelingen bij de artillerie in de tweede helft van de 19e eeuw. In die periode werden de vuurmonden immers uitgerust met een beweegbare sluitinrichting aan de achterzijde, waardoor de voorladers achterladers werden. De dracht van de artillerie was inmiddels aanzienlijk toegenomen door de toepassing van cilindrische projectielen in plaats van de oude bolvormige. Om deze nieuwe soort projectielen in hun vlucht te stabiliseren was het noodzakelijk ze te laten roteren. Daarmee deed de ontwikkeling van de getrokken loop haar intrede, en ook de richtmiddelen maakten een ontwikkeling door. De daaraan gerelateerde technische problemen waren gecompliceerd. Aangezien destijds binnen de militaire organisatie niet kon worden teruggevallen op daartoe technisch gespecialiseerde instanties, was er voor de minister van oorlog alle

reden zich door een aantal in een commissie verenigde deskundigen te laten voorlichten.

Het is bijzonder dat die commissie de tand des tijds heeft doorstaan en niet de weg is opgegaan van nagenoeg alle voor een bepaald doel opgerichte commissies, en er moet hier dus wel iets bijzonders aan de hand zijn. In dit artikel zal blijken dat de commissie tot op de dag van vandaag een centrum van activiteiten is gebleven op het gebied van de geschutsbeproeving. Bovendien is de grondlegging van de ballistiek als militaire wetenschap door de Commissie van Proefneming tot stand gebracht. Daarom zal de naam van de CvP te allen tijde verbonden blijven met de geschiedenis van de ballistiek binnen de Nederlandse verhoudingen. In dit artikel wordt, in het vooruitzicht van het jubileum op 15 december 1991 teruggeblikt op de ontwikkelingen in deze voor de krijgsmacht zo belangrijke militaire wetenschap.

De artillerist van vandaag kan zich verheugen in de beschikbaarheid van snelle computers die hem bevrijden van de zorgen over de ingewikkelde berekeningen, nodig om hem van de juiste vuurgegevens te voorzien. Het heeft nog niet zo heel lang geleden bijzonder veel inspanning en inzicht vereist om de artillerist van de nodige betrouwbare gegevens in de vorm van schootstafels te voorzien. Zoals veelal het geval is bij de geboorte van nieuwe wetenschappelijke disciplines is het begin een proces van vallen en opstaan geweest. Het mag een bijzonder toeval worden genoemd dat reeds bij de oprichting van de CvP een van de leden zodanig begaafd bleek te zijn dat hij terecht als de grondlegger van de ballistiek kan worden aangemerkt. Deze latere voorzitter van de CvP was de briljante artillerist W. C. Hojel (afb. 1). Aan zijn buitengewone prestaties — zeker ook gezien de stand van ontwikkeling van diverse gerelateerde wetenschappen — zal nu eerst aandacht worden geschonken.

De auteur is voorzitter van de Commissie van Proefneming en Hoofd Afdeling Beproevingen DMKL. De basis voor nevenstaand artikel is de in voorbereiding zijnde publikatie „Commissie van Proefneming 1866-1991”, waarin de voordrachten van het op 16 december a.s. te houden symposium worden gebundeld.

Bij de oprichting bestond de CvP uit: kap J. P. W. van Cattenburch (voorzitter), kap jhr. O. W. C. de Brauw, kap W. C. Hojel en elnt P. van der Burg. Het zou kap Hojel zijn, die in hoge mate inhoud zou geven aan de ontwikkeling van de ballistiek, door publikaties van een groot aantal artikelen en boekwerken. Het is vooral te danken aan het onderzoek door lgen b.d. ir. D. H. G. Brethouwer, oud-lid van de CvP, en in de Militaire Spectator van juli 1969 gepubliceerd onder de titel „Leven en Werken van W. C. Hojel, Kolonel der Artillerie”, dat ook een duidelijk inzicht bestaat in de samenhang van zijn werken. Van dat artikel is gebruik gemaakt om een aantal aspecten te belichten uit de eerste tijd van de ballistiek.

Als officier werkte Hojel 5 jaar bij de CvP en ruim 13 jaar bij de KMA. Hij was dus een man die zijn leven heeft gewijd aan studie, onderzoek en vastleggen van resultaten. Over zijn relatie met de CvP wordt in zijn necrologie gezegd:

(...) spoedig geroepen te worden tot de gewichtige betrekking van Voorzitter van de Commissie van Proefneming. Daar voelde hij zich als artillerist in zijn element en opnieuw wist hij groote energie en werkkraft te ontwikkelen, om de gewichtige vraagstukken, die zich bij het hedendaagse geschutwezen voordoen, tot een oplossing te brengen en nieuwe gezichtspunten te openen (...). Veelal publiceerde hij zijn studien in de Militaire Spectator aan welk tijdschrift hij een warm hart toedroeg (...) meende hij terecht dat aan de samenstelling der schootstafels niet genoeg zorg kan worden besteed, (...) heeft hij een werk tot stand gebracht waaraan door hem een schat van tijd is geofferd, maar waarmede hij dan ook het samenstellen der schootstafels voor de projectielen bij onze artillerie in gebruik, tot groote eenvoudigheid heeft teruggebracht. Tot op het laatst van zijn leven was hij, te midden zijner drukke werkzaamheden, bezig, die tabellen — welke ook in het buitenland hooge waardering hebben gevonden — te verbeteren en voor de praktijk geschikt te maken. . .

In 1869 werd te Breda bij Broese & Comp. het door Hojel samengestelde boekwerk „De bewegingen van den puntkogel” („met platen”) uitgegeven. De auteur bouwde daarin voort op de werken van o.a. Poinsoot, De Saint-Robert, Mayevski en Int Schou van de Deense artillerie, allen in die tijd internationaal belangrijke ballistici. Indien thans wordt kennis genomen van dat, zeker voor die tijd, magistrale werk zal men nog steeds onder de indruk komen van de inhoud van het boek, dat

Afb. 1
Kolonel
W.C. Hojel,
1831-1886

bovendien kan worden beschouwd als het eerste ballistische boekwerk in de Nederlandse taal.

Grote internationale bekendheid heeft Hojel verkregen met zijn grote en terecht beroemde verhandeling: „Bijdrage tot de ballistiek van het getrokken geschut”, in diverse afleveringen gepubliceerd in de Militaire Spectator van 1883. In die publikatie ging Hojel, die op dat moment Voorzitter van de CvP was, in op de luchtweerstandsfunctie, essentieel voor de oplossing van ballistische vraagstukken. Hij begon aldus:

In de jaren 1878 tot 1880 hielden wij ons bezig met het onderzoek naar de weerstand, dien langwerpige projectielen bij het beschrijven van hun baan ondervinden. Het archief van de Commissie van Proefneming leverde een groot aandeel van de gegevens, die tot de afleiding van de luchtweerstandsfunctie $F(v)$ dienden, maar ook werd in ruime mate geput uit de bescheiden, omtrent de te Meppen door de firma Krupp genomen proeven.

Bij de definitie van de luchtweerstandsfunctie nam Hojel, vermoedelijk als eerste ter wereld, ook de invloed van de wind onder de loep. De door hem afgeleide luchtweerstandswetten vonden internationaal met name erkenning van Siacci, de hoogste autoriteit op ballistisch gebied in die tijd. Ook in het bekende „Lehrbuch der Ballistik” van dr. C. Cranz zijn de luchtweerstandswetten van Hojel opgenomen. Het voert te ver om nog op andere door Hojel behandelde onderwerpen in te gaan. In een groot aantal gevallen bleek hij zijn tijd ver vooruit te zijn en daardoor werden zijn woorden niet

altijd begrepen. Het is daarom interessant te horen wat hij zelf had te zeggen, speciaal in relatie tot het onderwijs in de wiskunde aan de KMA:

Meermalen hoort men verdienstelijke officieren zeggen dat ze gedurende hun militaire loopbaan zelden of nooit het gemis aan wiskundige kennis hebben gevoeld; (...) allereerst moet worden in het oog gehouden dat het gemis van iets alleen dan kan worden gevoeld, wanneer het bezit daarvan werd gekend (...).

Naar later zou blijken zijn deze door hem gedane uitspraken vele jaren daarna mede aanleiding geweest voor de oprichting van een hogere technische vorming voor officieren.

Uit een door A. H. P. Reuser, thans werkzaam bij het TDCK, uitgevoerd literatuuronderzoek blijkt dat Hojel in de Militaire Spectator 21 artikelen heeft gepubliceerd met een totaal van ca. 500 blz., waarmee hij naar alle waarschijnlijkheid een van de produktiefste auteurs in de Militaire Spectator is geweest.

De CvP heeft door zijn deskundige inbreng, vooral in de beginperiode, veel prestige verworven als beproevingsinstantie. De afb. 2 en 3 geven een beeld van een beproeving door de CvP in 1909.

De CvP tijdens het interbellum

De CvP heeft haar taak tot aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verricht; daarna werd zij i.v.m. de mobilisatie ontbonden. In 1915 werd echter een tijdelijke Commissie ingesteld, aangezien zich een nieuw type geschut voor de luchtverdediging aandiende: het eerste — naar toenmalige begrippen — moderne luchtdoelgeschut, namelijk de 8 tl op een motoraffuit.

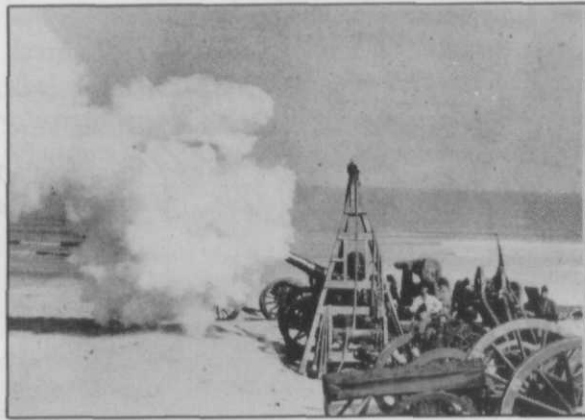

Afb. 2 Voorbereidingen voor een schietproef, 1909 (Gem. archief Den Haag)

De heropricting van de CvP geschiedde op 15 april 1919. De werkzaamheden op het gebied van het luchtdoelgeschut vergden reeds spoedig zoveel tijd van de, nog steeds betrekkelijk kleine, commissie dat in het midden van de jaren '20 werd voorgesteld het ledental tot zeven uit te breiden. In 1927 werd dat voorstel goedgekeurd, en nu werden twee afdelingen gevormd: Afdeling A werd belast met de beproeving van het traditionele veldartilleriegeschut, en Afdeling B met de behandeling van luchtdoelgeschut en vliegtuigbommen.

Een verdere uitbreiding kwam tot stand door de opheffing van de „Normaal Schietschool”. De CvP ging allerlei vraagstukken m.b.t. de bestrijding van gepantserde voertuigen met infanteriegeschut behandelen. Ook raakte zij in de loop van de jaren '30 betrokken bij de beproeving van de bewapening van vliegtuigen van de Luchtvaartafdeling.

In 1929 is in het „Orgaan van de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap” een voordracht verschenen van de voorzitter van de CvP: „Beschouwingen omtrent de organisatie, de werkwijze en den werkkring der Commissie van Proefneming mede in vergelijking met een enkele buitenlandse organisatie”. Daaruit blijkt dat op ballistisch gebied de Commissie zich had gericht op de Franse methode Garnier-Haag-Marcus, de zg. GHM-methode. Deze was ontstaan uit de methode De Gavre, die de in Frankrijk gebruikelijke methode van schootstafelberekening voor gewoon geschut was. Voor luchtdoelgeschut was het onvermijdelijk dat de baan bij gedeelten werd berekend, waarvoor deze GHM-methode zeer ge-

Afb. 3 Schietproef op het Scheveningse strand, 1909 (Gem. archief Den Haag)

COMMISSIE VAN PROEFNEMING.

Opdracht nr. _____

Mun. aanvraag nr. 91/40

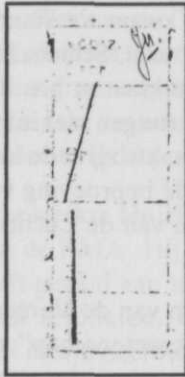
C. v. P. nr. _____

Totel. 9 schietkeerd
14-5'40

SCHIETSTAAT nr. 222

[met _____ binnenbladen]

Scheveningen, 12 Mei 1940

DOEL DER PROEF:

Keuring en Ladingsbepaling van de 3^e partij R. B. 4de klasse bij Ringen (0,25 x 8,3/4), voor V. L. van 7 Veld.

Kanon: 7 Veld No. 310, Affuit: No. 310,

Aantal schoten: 10, [tevoren _____]

Van schot nr.	tot en met nr.	Draadramen op:	Afstand van de monding tot nulpunt.	Afstand van de monding tot midden draadramen.
1	10	25-60,	+0,4,	42,9.
nr.	nr.			
nr.	nr.			
nr.	nr.			
nr.	nr.			

Weder: Helder.

Bijzonderheden: Kulkem en droppen: geen bij donker ledem.

In verband met de veiligheidsaanzaken zijn de keuringsschietproeven welke beschikking hebben op de slammigheid, niet gevoeren.

11862-39

schikt was. In die gevallen waarbij de baan „ineens” werd berekend, gebruikte de CvP de secundaire functies van Siacci-Fasella. Lgen b.d. ir. D. H. G. Brethouwer is in zijn eerder genoemde artikel hierop nader ingegaan en zegt:

Men had toen even goed de tabellen van Hojel kunnen gaan gebruiken, maar door allerlei redenen is dit niet geschied. Als men in deze de CvP een verwijt zou willen maken, dan mag dit niet liggen in het verschaffen van al dan niet juiste schootstafelgegevens, maar wel in het vlak van een gemis aan historisch besef. Twee oorzaken kunnen daartoe hebben bijgedragen. In de eerste plaats hebben de veranderingen in de KMA-leerboeken ongunstig gewerkt. J. J. Berkhout behandelt in het leerboek „Het Schieten” uitgave 1900, de methode Hojel uitvoerig en hij geeft in de Bijlagen onder XI de secundaire functies. Door een geboden inkrimping van het onderwijsprogramma moest o.m. „Het Schieten” aanzienlijk worden bekort en sedert 1913 verviel de methode „Hojel”. Dit valt te betreuren want daarmee werd de eenvoudigste en enige Nederlandse methode overboord gezet . . .

Als tweede oorzaak bracht Brethouwer naar voren dat naar zijn mening de trage totstandkoming van de hogere technische vorming voor officieren, die eerst in 1922 begon, als voornaamste oorzaak voor het teloorgaan van het ballistische werk van Hojel moet worden beschouwd.

Tot de Tweede Wereldoorlog heeft de CvP haar bijdragen geleverd aan beproevingen van geschut waaronder ook de 7 Veld, waarvan wordt gezegd dat deze een voorbeeld is van een weinig geslaagd materieelbeleid. Op ballistisch gebied waren er geen nieuwe ontwikkelingen, behalve dat in 1929 de methode GHM-II werd geïntroduceerd. In essentie kwam de vernieuwing neer op de toepassing van het mach-getal in de methode GHM-I.

De CvP heeft haar werkzaamheden voortgezet tot aan de Tweede Wereldoorlog. Curieus is dat zelfs na de Duitse inval van 10 mei 1940 nog op 12 mei door de CvP proefnemingen zijn uitgevoerd, zoals blijkt uit een bewaard gebleven schietstaat van die datum (afb. 4).

Heroprichting na de Tweede Wereldoorlog

Na de bevrijding in 1945 heeft het nog geruime tijd geduurd alvorens de CvP weer werd opgericht. Dat geschiedde op initiatief van de toenmalige Directeur Materieel Landmacht lgen ir. Brethouwer, zelf lid van de CvP in de eerste jaren na 1920.

Op 12 december 1951 werd door de toenmalige minister van oorlog ir. C. Staf een beschikking uitgevaardigd waarin het besluit tot heroprichting werd bekrachtigd. Een van de motieven voor de heroprichting was de lange traditie van de CvP als beproevingsinstituut. In de Materieelraad werd ook op 30 maart 1951 besloten dat de CvP werkzaamheden voor de KM en KLu zou verrichten. Vanaf 1945 waren de werkzaamheden op ballistisch gebied verricht door de Afdeling Ballistische Aangelegenheden van de Technische Staf.

Bij de nieuw opgerichte CvP trad ook een burger-academicus toe, en wel drs. W. Bevelander, die op 28 april 1954 promoveerde op het proefschrift „Uitwendige ballistiek”. In de door hem verdedigde stellingen werd vooral naar voren gebracht dat standaardisatie van de verschillende gebruikte standaardatmosferen een duidelijke noodzaak was. Aangezien in zijn proefschrift vooral de algemeen gebruikte rekenmethodieken voor de berekening van projectielbanen worden behandeld is zijn proefschrift lange tijd als leerboek in de ballistiek aan de KMA gehanteerd. Als zodanig is het werk van dr. W. Bevelander een van de weinige in het Nederlands verschenen boeken op het gebied van de ballistiek.

Het verschil in de rekenmethodes van voor en na de Tweede Wereldoorlog was, dat voor de oorlog de berekeningen met logaritmentafels geschiedden en dat na de oorlog eerst handrekenmachines en later elektrische tafelrekenmachines werden gebruikt.

Na de heroprichting in 1951 maakte de CvP een snelle groei door. Bij de KL waren de Engelse vuurmonden uit de jaren '50 in de eerste jaren daarna vooral vervangen door Amerikaans materieel. Gelukkig werd in NAVO-verband de grote verscheidenheid van in gebruik zijnde standaardatmosferen aangepakt. Na internationale, bij de CvP uitgevoerde, vergelijkende proeven werd in 1965 de ICAO-standaardatmosfeer algemeen aanvaard. Toch was de standaardisatie nog niet voldoende, omdat het mathematische model waarop de verschillende landen hun berekeningen baseerden niet gelijk was. Bij de invoering van de eerste computer voor de berekening van schietgegevens, de Amerikaanse Fadac, was alleen de CvP in staat deze ook toepasbaar te maken voor het in-

middels ingevoerde Franse materieel, t.w. de 105 mm lang 30 AMX.

De opkomst van de computer maakte het mogelijk aan ingewikkelder modellen te rekenen. In NAVO-verband was na lange discussies overeenstemming bereikt over de invoering van het zg. MPM-model (*Modified Point Mass*). Langzamerhand werden de oudere methodes, zoals beschreven in „Uitwendige ballistiek” van dr. Bevelander, verdrongen door moderne methodieken. Bij de CvP heeft vooral bgen b.d. ir. H. Doup — eerst als lid en later als voorzitter — zijn stempel gedrukt op de ballistische ontwikkelingen na de Tweede Wereldoorlog en de basis gelegd voor de contacten met het *Ballistics Research Laboratory* te Aberdeen in de VS. Dat ballistische instituut is in NAVO-verband nog steeds het meest toonaangevend. De verdere ontwikkelingen van de ballistiek werden bepaald door steeds kleinere en snellere computers die baanberekeningen met directe gegevens steeds directer beschikbaar maken. De Fadac, behorende tot de langzame computers, zou dan ook snel worden achterhaald.

De CvP als deel van de Materieel Beproevingafdeling-1

Rond 1972 werd bij de DMKL een aantal reorganisaties uitgevoerd, waardoor een aantal beproevingselementen bij elkaar is gebracht. De zelfstandigheid van de Commissie als beproevingsinstituut werd door deze samenvoeging overgenomen door de Materieel Beproevingafdeling. De CvP ging fungeren als het intellectuele brein van de beproevingsafdeling. De symbiose van de CvP en de MBA werd tot stand gebracht door het opnemen van de Commissie als deel van de MBA-1, in de vorm van dubbelfuncties. Merkwaardigerwijs kwam het opnemen van bijzondere leden van de KM en de KLu pas na 1972 tot stand, vooral door toedoen van de voorzitter, kol b.d. ir. A.J. Stomp.

In de ballistiek was een toenemende mate van specialisatie te onderkennen die voor de CvP leidde tot veel samenwerking en ook een taakverdeling met de TNO-laboratoria. De samenwerking met het Prins Maurits Laboratorium op het gebied van de inwendige ballistiek werd in 1976 door de burger-academicus ir. H. Kwee nader gestructureerd. De verbondenheid met de artillerie bleef steeds

gehandhaafd omdat in die tijd veel materieelprojecten tot uitvoering werden gebracht, waarbij vaak ballistische kennis was vereist.

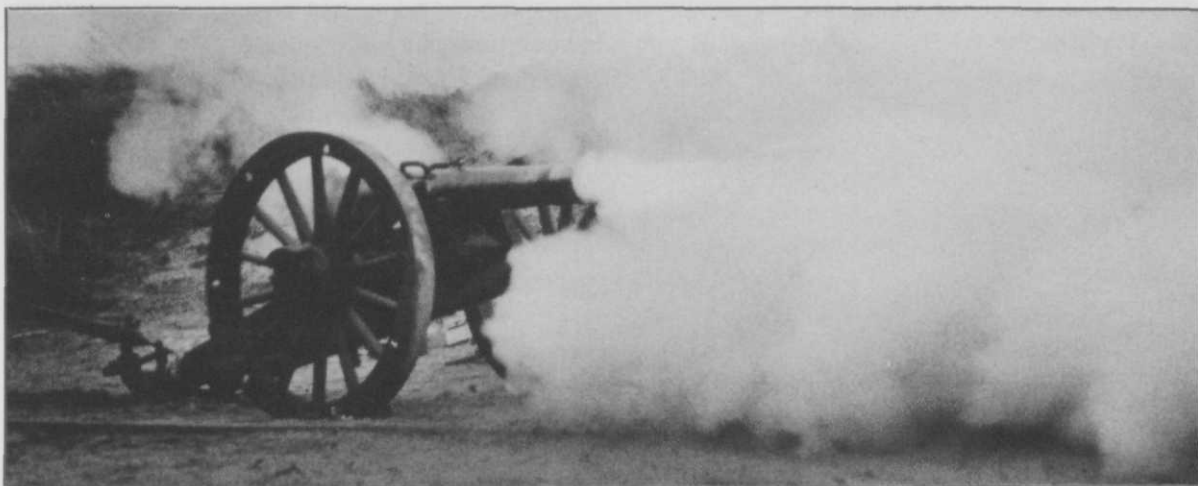
Een nieuwe ontwikkeling op ballistisch gebied was de opkomst van zg. *base-bleed*-projectielen. Vooral van de zijde van de CvP is internationaal veel bijgedragen aan de oplossing van de baanberekeningen voor deze soort projectielen hoewel de discussies nog steeds niet volledig zijn afgerond. Voor de artillerie bleek na de veroudering van de Fadac niet meteen een alternatief ter beschikking te zijn. Na een beroep op de CvP werd in betrekkelijk korte tijd voor de artillerie een aanvaardbaar alternatief, de VuVa-PC (Vuurregeling veldartillerie op een personal computer) ontwikkeld waardoor in ieder geval de tijd kan worden overbrugd voordat het zg. *VUIST*-systeem ter beschikking zal zijn.

Zowel met de onderwijsinstututen KMA en KIM werden de contacten op ballistisch gebied versterkt. Die samenwerking was in het bijzonder noodzakelijk omdat bleek dat de kennis op ballistisch gebied langzamerhand slechts tot enkele deskundigen beperkt bleef.

Op initiatief van de CvP werd met prof. ir. M. A. W. Scheffelaar van de KMA besloten de stand van de uitwendige ballistiek in een Nederlandstalig boekwerk vast te leggen. Daarmee zou dan worden voldaan aan de wens het boekwerk van dr. Bevelander door een modernere versie te vervangen. Bij de totstandkoming van dit boekwerk zou dan ook het werk zijn voltooid dat de „Ballistische Broederschap” (waarbij ook Belgische ballistici) zich eerder had voorgenomen te verrichten.

De CvP als deel van de Afdeling Beproevingen

Met de oprichting van de Afdeling op 1 november 1990 ging de derde periode van de Commissie na de Tweede Wereldoorlog in. Bij de inpassing van de Commissie in de Afdeling Beproevingen kwam het voortbestaan van de Commissie als punt van discussie aan de orde. Vastgesteld werd echter dat het belangrijk was de CvP als ballistisch instituut aan te houden, gezien de grote verdiensten en lange traditie. Zeker binnen de Nederlandse verhoudingen heeft de CvP wellicht enigszins aan belang ingeboet maar ze geniet in de ballistische wereld nog steeds een grote bekendheid. Zij speelt thans

Afb. 5 Sluiting van het CvP-schietterrein Waalsdorp, op 15 december 1989 (foto MBA-1/CvP)

een vooraanstaande rol in de activiteiten om de ballistiek als wetenschap te ondersteunen en in stand te houden. Daarbij gelden in het bijzonder de reeds vermelde inspanningen bij de totstandkoming van een ballistisch boekwerk op het gebied van de uitwendige ballistiek, maar ook wordt bijgedragen aan het onderwijs aan de KMA.

Nog niet eerder vermeld zijn de eigen schietterreinen waarvan de CvP sinds lange tijd gebruik heeft gemaakt bij de uitvoering van allerhande ballistische activiteiten. De bekendste zijn Waalsdorp, Petten en Breezanddijk, en ook van het ASK te Oldebroek wordt regelmatig gebruik gemaakt.

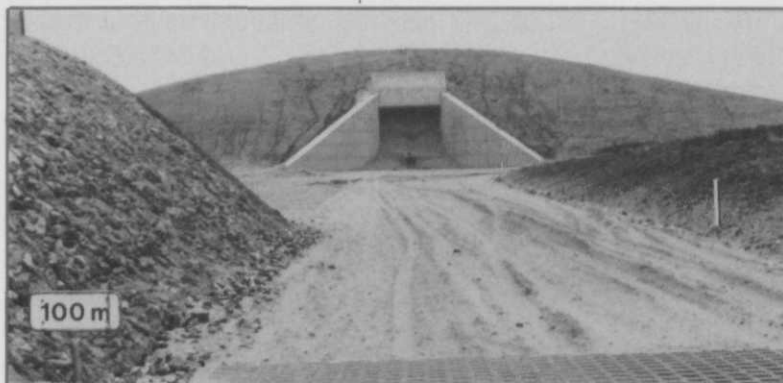
In de loop der tijd bleek dat, onder invloed van toenemende scheepvaart, meer toerisme en een groter milieubewustzijn, duidelijk weerstand ontstond tegen het voortbestaan van deze schietterreinen. Daardoor werd het gebruik van de aan water gelegen schietterreinen langzamerhand steeds meer aan banden gelegd. Bij de uitvoering van de schietproeven werden aan de zorg voor de veiligheid steeds grotere eisen gesteld. Ook de geluidbelasting van de omgeving riep grote weerstanden op, zelf zo sterk dat de bakermat van de CvP, het schietterrein te Waalsdorp, op last van de Raad van State in 1990 definitief moest worden gesloten. Vóór die tijd was echter al besloten geen verder gebruik van dat schietterrein te maken en op 15 december 1989 werd het laatste schot met enig ceremonieel afgevuurd (afb. 5). Ten einde zeker ervan te zijn dat ook in de toekomst schietproeven konden worden uitgevoerd, werden met grote voortvarendheid de plannen voor een alternatief door DGW&T gerealiseerd door in het ASK te

Oldebroek een replica van Waalsdorp te bouwen. Op 8 november 1990 kon in aanwezigheid van vele prominenten de gereedgekomen schietbaan aan de voorzitter van de CvP, kol ir. A. R. Polderman, worden overgedragen. Bij de opening werd de band met de artillerie nogmaals beklemtoond. Als een hommage aan de grondlegger van de Nederlandse ballistiek is de baan *Kol W. C. Hojelschietbaan* genoemd (afb. 6); zo is deze naam nu ten langen leste verbonden met de CvP. In historisch opzicht is door deze naamgeving in zekere zin tegemoetgekomen aan de opmerking van lgen b.d. Brethouwer, die destijds de CvP gebrek aan historisch besef verweet omdat zij Hojels ballistische werk zelf niet toepaste. Door het gereedkomen van de nieuwe schietbaan zijn de schietproeven tot in lengte van jaren veilig gesteld. Binnen de nieuw opgerichte Afdeling Beproevingen zijn in dubbel functies alle voorwaarden aanwezig voor de Commissie om — zoals dat ook in eerdere periodes is gebeurd — als ballistisch instituut zowel naar binnen als naar buiten op te treden.

Het is een tot voldoening stemmende gedachte dat een commissie, die in 1866 is opgericht, ook in de huidige tijd in staat is haar primaire taak als ballistisch instituut te verrichten. Zolang de CvP bestaat hoeft dan ook niet te worden gevreesd dat de ballistiek als echte militaire wetenschap zal verdwijnen, alhoewel voortdurende waakzaamheid geboden blijft.

De viering van het jubileum

Op 16 december a.s. zal ter viering van het jubileum

KOL W.C. HOJELSCHIETBAAN
VOORZITTER CvP 1877-1880

Afb. 6 De in 1990 in gebruik geno-
men Kol W. C. Hojelschietbaan
(foto Afd. Bepr/CvP)

in de gehoorzaal van het Fysisch Elektronisch Laboratorium op de Waalsdorpervlakte een symposium worden gehouden waarbij alle relaties die in het bestaan van de CvP een rol hebben gespeeld aan de orde zullen komen. Daarbij zal worden ingegaan op de bijzondere band van de CvP met de artillerie. Ook de contacten met de TNO-Laboratoria alsmede het bedrijfsleven zullen de re-

vue passeren, naast de contacten met de belangrijke onderwijsinstututen als KMA, KIM en de Koninklijke Militaire School in Brussel. Door de deskundigheid van historicus dr. J. A. M. M. Janssen, verbonden aan de Luchtmachtstaf, is veel bekend over de geschiedenis van de CvP; daarbij blijkt dat vele problemen waarmee de krijgsmacht tegenwoordig worstelt zich vroeger in een andere vorm

Literatuur

- J. A. M. M. Janssen — Commissie van Proefneming 1866-1991. *Bijdragen Sectie Militaire Geschiedenis LAS*, Den Haag (1981)
- D. H. G. Brethouwer — Leven en werken van W. C. Hojel, Kolonel der Artillerie. *Mil. Spect.* 138 (1969)(7)305.
- U. J. W. Roldanus — Beschouwingen omtrent de organisatie, de recruterings, de werkwijze en den werkring der Commissie van Proefneming mede in verge-

lijking met een enkele buitenlandse organisatie. *Orgaan der Ver. ter Beoefening van de Krijgswetenschap* (1929).

W. Bevelander — *Uitwendige ballistiek*. Excelsior, Den Haag (1954).

A. H. P. Reuser — *Willem Christoffel Hojel. Een literatuurlijst van enige boeken, tijdschriftartikelen en recensies, geschreven door kol W. C. Hojel, artikelen e.d. over Hojel, alsmede biografische bijzonderheden*. Materieel Beproevingsafdeling-1, Den Haag (1988).

ook al voordeden. Het geheel zal worden opge-
luisterd door een demonstratie van vuurmonden
zoals die door de „Stichting Historie Koninklijke
Nederlandse Veldartillerie 1812-1912” in stand
worden gehouden. Het zal voor de voorzitter van
de CvP een bijzonder genoegen zijn „ter onder-
steuning van de beoefening van de uitwendige bal-
listiek” aan alle deelnemers van het symposium
het boekwerk „Uitwendige ballistiek” van prof.

ir. M. A. W. Scheffelaar aan te bieden, dat in sa-
menwerking met de CvP tot stand is gekomen.
Aangezien hierin de laatste stand van zaken op
uitwendig ballistisch gebied is opgenomen, is daar-
mee voor de komende jaren verzekerd dat een
boek ter beschikking is waarin de toekomstige ar-
tillerist de grondslagen kan terugvinden waarop
zijn met computers totstandgekomen vuurgege-
vens zijn gebaseerd.

**U bent lid van de
Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de
Krijgswetenschap,**

tevens actief dienend officier van KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283
BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

Prof. Dr. R. Brühl

Generalmajor a.D.

Clausewitz und die Sicherheit Preussens und Deutschlands

Der Sicherheit seines Vaterlandes mit all seinem Wissen und Können zu dienen, das war für Carl von Clausewitz — nachdem er sich dem väterlichen Entschluß, Offizier zu werden, gefügt hatte — eine zwar keineswegs immer leichte, von Widersprüchen nicht freie, doch stets patriotische Pflicht. Er erfüllte sie voller Hingabe und Leidenschaft in den Jahren des antinapoleonischen Kampfes, und er erfüllte sie auch in den Jahren danach, als manche der Ideale, für die er an der Seite Scharnhorsts und anderer Reformer eingetreten war, der Restauration zum Opfer fielen. Clausewitz blieb Patriot seines Vaterlandes auch trotz Restauration und persönlicher Zurücksetzung. Clausewitz' Haltung zur Sicherheit Preußens und Deutschlands ist von zwei Dingen besonders geprägt: von seinem Verständnis von Vaterland und Nationalehre sowie von seinen Vorstellungen und Erlebnissen als junger Offizier. „Vaterland und Nationalehre“ bezeichnete er als seine beiden

Reinhard Brühl, geboren in 1924, diende tijdens de Tweede Wereldoorlog als luitenant in de Duitse Wehrmacht. Na terugkeer uit Russische krijgsgevangenschap studeerde hij geschiedenis aan de universiteit van Leipzig en promoveerde op het onderwerp *Zur Geschichte der Militärgeschichtsschreibung des preussisch-deutschen Generalstabes 1816 bis 1945*. Tijdens zijn militaire loopbaan was hij docent geschiedenis aan de officiersscholen van de NVA en bezette de leerstoel voor geschiedenis aan de militaire academie „Friedrich Engels“ van de NVA. Van 1961 tot 1989 was hij directeur van het Militärgeschichtliches Institut van de DDR. Hij richtte de Commissie voor Militaire Geschiedenis van de DDR op, waarvan hij vele jaren voorzitter was. Van 1985 tot 1990 was hij vice-president van de Commission Internationale d'Histoire Militaire. Enkele van zijn publikaties zijn: *Militärgeschichte und Kriegspolitik* (1973); *Militärtechnik, Kriegsbild und Kriegswirklichkeit* (Int. Comm. Mil. Hist., Acta nr 2, 1975), *Scharnhorst und die Erfahrungen der Geschichte* (Rev. Int. d'Hist. Mil., 1989). Voorts was hij voorzitter van de redactie en medeauteur van het *Wörterbuch zur deutschen Militärgeschichte* (1985).

„Erdengötter“ [1]. Ihnen verdanke er alles und ihnen war er bereit, mit ganzer Kraft zu dienen. Das Vaterland im engeren Sinne war für ihn Preußen, das er sich als freien souveränen und selbstbewußten Staat wünschte. Im weiteren Sinne aber war ihm Deutschland das Vaterland, und zwar Deutschland als Staatenverbund freier, souveräner Staaten. Auch seine Vorstellungen von Nation und Nationalehre bezog er wohl auf Preußen und Deutschland gleichermaßen, wenn gleich er diese Begriffe nie exakt definierte.

Zu jenen Vorstellungen und Erlebnissen, die den jungen Offizier so beeindruckten, daß sie sein Denken und Tun zeitlebens mit beeinflussten, gehörten das Bild von einer durchweg ruhmreichen friderizianischen Tradition; die anfängliche Überzeugung, daß es dem auf diese Tradition bauenden Preußen gelingen werde, dem napoleonischen Siegeszug Einhalt zu gebieten; die Schmach der Niederlage Preußens im Jahre 1806 und des Tilsiter Friedens von 1807 sowie die Verbitterung über die Folgen der französischen Okkupation Preußens und den Hochmut der Franzosen. So wenig ihn noch so widrige Umstände in seinem Patriotismus erschütterten, so wenig konnte der ältere Offizier beim Nachdenken über Preußens und Deutschlands Sicherheit die Erlebnisse und Erfahrungen aus seinen jüngeren Jahren vergessen.

In den Umständen und Bedingungen für die Sicherheit Preußens und Deutschlands gab es einen gravierenden Einschnitt: die Befreiung Preußens und anderer deutscher Territorien von der französischen Besatzung und der endgültige Sieg der Verbündeten über Napoleon. Sowohl vor als auch nach diesem Einschnitt gilt Clausewitz' Aufmerksamkeit nicht nur den äußeren, sondern auch den inneren Voraussetzungen für die Gewährleistung der Sicherheit seines Vaterlandes.

Während der napoleonischen Kriege konzentrierten sich Clausewitz' Denken und Handeln ganz

auf die Vorbereitung und Führung des militärischen Kampfes gegen Frankreich sowie auf die zu schaffenden inneren Voraussetzungen für dessen Erfolg. Sollten Preußen und Deutschland dem Machtanspruch Napoleons nicht auf Gedeih und Verderb ausgeliefert sein, so gab es für Clausewitz kein anderes Mittel, als den aufgezwungenen Kampf aufzunehmen und mit aller Entschlossenheit zu führen. Wenn Preußen aus lauter Furcht vor Napoleon auf eine solche Politik verzichte, so könne man Frankreich „nicht tadeln, wenn es seinen Fuß auf unsern Nacken setzt“ ([1]198).

Im Interesse der Sicherheit Preußens forderte Clausewitz bereits 1803 einen sehr ausgeprägten Machttrieb des Staates, eine Machtpolitik nach außen. Dabei deutete — das muß mit dem Blick auf die Machtstaatspolitik des imperialistischen

Nach dem Sieg über Napoleon veränderte sich die Sicherheitslage Preußens und Deutschlands

Deutschland erwähnt werden — nichts darauf hin, daß Clausewitz mit seiner Forderung preußische Vormacht und Herrschaft über andere anstrebte. Er wollte Machtstaatspolitik, weil er überzeugt war daß Preußen nur so seine Unabhängigkeit wahren und Gleicher im Kreis freier europäischer Staaten sein könnte. Gleichgewicht in Europa, „ohne Präponderanz irgend eines Staates“ ([1]201), das erschien ihm zugleich als der beste Weg zur Wahrung der Sicherheit Preußens und Deutschlands. Clausewitz behielt diesen Standpunkt auch bei, als er 1814 mit den siegreichen Armeen der Verbündeten wieder nach Frankreich kam und diese als Besatzungstruppen fungierten. Er nannte es seinen „sehnlichsten Wunsch (...) daß dieses Nachspiel ein baldiges Ende nehmen möge, denn eine Stellung mit dem Fuße auf dem Nacken eines anderen ist meinen Empfindungen zuwider“ [2].

Eine solch selbstbewußte und starke, jedoch nicht nach Vorherrschaft über andere strebende Politik des Staates nach außen setzte nach Clausewitz eine im Inneren freie Nation voraus. „Ohne diese Bedingung wird das Selbstbewußtsein (...) sehr bald verschwinden“ ([1]103). Was Clausewitz hier aussprach, ist die Erkenntnis, welche das Handeln der preußischen Reformen um Stein und Scharnhorst motivierte: ohne eine „edlere und zweck-

mäßigere Verfassung“ und ohne ein kraftvolles, freies Gemeinwesen im Innern könne es für Preußen auf Dauer keine äußere Souveränität geben, wie es andererseits auf Dauer kein freies Gemeinwesen im Innern ohne äußere Souveränität geben könne. Durch die preußischen Reformen, darunter die Städtereform, die Einführung der Gewerbefreiheit, die Befreiung der Bauern von der Leibeigenschaft und die Militärreform, wurden jene moralischen und materiellen Kräfte freigesetzt, die unentbehrlich waren, damit der Kampf um äußere Souveränität erfolgreich geführt werden konnte.

Nach dem Sieg über Napoleon veränderte sich die Sicherheitslage Preußens und Deutschlands. Die französische Fremdherrschaft war endgültig überwunden. Die 1815 gebildete Heilige Allianz, der fast alle europäischen Staatsoberhäupter beitraten, war Ausdruck eines zwischenstaatlichen Kompromisses, der den äußeren Frieden bewahren half um die im Innern der Staaten bestehenden Herrschaftsverhältnisse zu sichern und nationale Unabhängigkeitsbewegungen und bürgerlich-demokratische Ideen und Aktionen leichter zügeln bzw. unterdrücken zu können. Der im gleichen Jahr gegründete Deutsche Bund verstand sich als ein „beständiger Bund“, in dessen Rahmen die „Unabhängigkeit und Unverletzlichkeit“¹ der ihm angehörenden 39 Staaten gewährleistet, also die feudalstaatliche Zersplitterung aufrechterhalten werden sollte. Diese äußeren Bedingungen erleichterten es den restaurativen Kräften, die Bestrebungen des Bürgertums und der Intelligenz um sozialen Fortschritt, demokratische Freiheiten und nationale Einheit zu unterdrücken.

Clausewitz sah offensichtlich aufgrund dieser Gegebenheiten keinen Anlaß, sich in den Jahren zwischen 1815 und 1830 explizit zur Sicherheit Preußens zu äußern. Das kontinentale Staatengefüge sah er als Ausdruck eines Gleichgewichts ohne „Präponderanz“ eines Staates über andere. Aus ihm konnte Deutschland mit seiner Mittellage — der nach Clausewitz „unglücklichsten Lage in ganz Europa“ ([1]118) — keine akute Gefahr entstehen. Auch aus dem Deutschen Bund sah er keine Gefährdung der Sicherheit erwachsen, eher schon aus dem Bestreben nach dessen Überwindung durch die deutsche Einheit im Sinne ei-

¹ So in Artikel 2 der Bundesakte vom 8. Juni 1815.

ner „Universalmonarchie“. Nach seiner Ansicht konnte „Deutschland (...) nur auf einem Wege zur politischen Einheit gelangen; dieser ist das Schwert, wenn einer seiner Staaten alle anderen unterjocht“ ([1]188). Da sich sein deutscher Patriotismus aber durchaus mit einem losen deutschen Staatenbund vereinbarte, konnte er einer durch das Schwert, also durch Eisen und Blut, herbeigeführten deutschen Einheit erst recht nichts abgewinnen.

Erst die europäischen Ereignisse des Jahres 1830 nahm Clausewitz zum Anlaß, sich erneut zur Sicherheit Preußens und Deutschlands zu äußern.² In der französischen Julirevolution wurden die von den Siegermächten 1815 eingesetzten Bourbonen gestürzt, wurde die Herrschaft des Großbürgertums in Frankreich errichtet und damit das System der Heiligen Allianz erschüttert. Im November erkämpfte sich Belgien seine Unabhängigkeit und in Warschau kam es zum Aufstand gegen die nationale und soziale Unterdrückung durch den russischen Zarismus. Wie in Polen verstärkte sich auch in Italien der Kampf um die Herstellung der nationalen Einheit.

Clausewitz sah in diesen Entwicklungen die Gefahr einer Zerstörung des im Gefolge der Heiligen Allianz entstandenen europäischen Gleichgewichts zugunsten Frankreichs. Eine Wiederherstellung Polens könne nur „auf Unkosten Österreichs und Preußens“ erfolgen und dieses Polen würde in der Folgezeit „unaufhörlich auf diese beiden Mächte drücken“. Preußen könne sich dann „zwischen Weichsel und Oder niemals behaupten (...), sondern (müsse) seine Verteidigung hinter der Oder, also zwölf Meilen von seiner Hauptstadt einrichten“ ([2]224f). Und das in einer Lage — so meinte Clausewitz — da Polen und Frankreich natürliche Verbündete gegen die zwischen ihnen liegenden deutschen Mächte seien. Ein vom Deutschen Bund unabhängiges Belgien verliere seine äußere Schutzfunktion für Deutschland. Mehr noch, bald würde es dem „unruhigen und ehrgeizigen Frankreich“ den Weg zu den von den Franzosen als ihre natürliche Grenze betrachteten Flüssen Schelde, Maas und Rhein ebnet. Später würde Frankreich „vielleicht die Weser

² Siehe hierzu seine 1831 verfaßten Aufsätze „Die Verhältnisse Europas seit der Teilung Polens“ und „Zurückführung der vielen politischen Fragen, welche Deutschland beschäftigten, auf die unserer Gesamtexistenz“ [2].

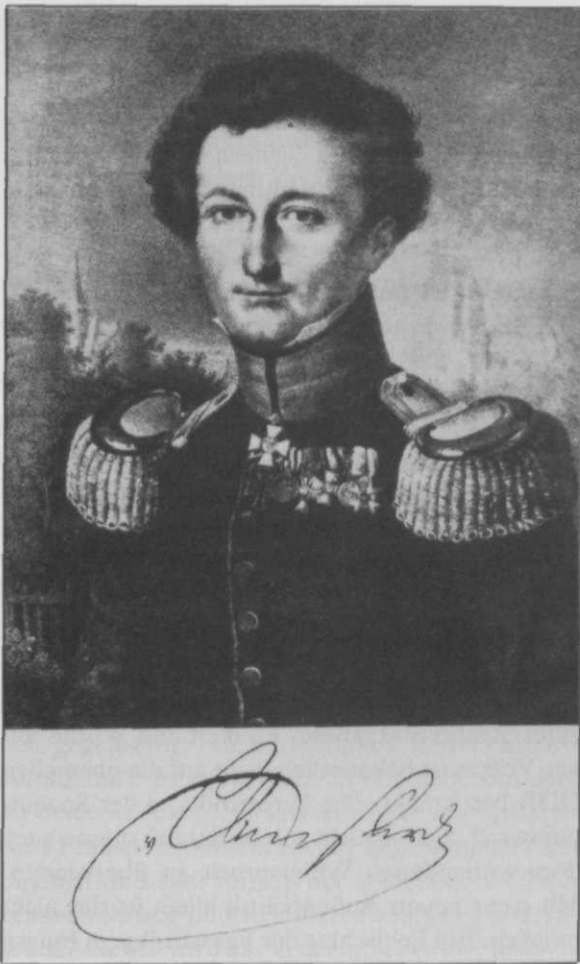
und dann die Elbe“ als seine natürliche Grenze verstehen wollen ([2]231). Auch eine Einigung Italiens — so befürchtete Clausewitz — berge die Gefahr, „Deutschland den Kampf um seine Unabhängigkeit und ehrenvolle Stellung im höchsten Grade zu erschweren“. Und dies alles war für ihn nicht nur ein Problem der preußischen und deutschen, sondern der europäischen Sicherheit, denn in Deutschland sah er „diejenige Macht (...) in welcher der Schwerpunkt des europäischen Widerstandes“ gegen die französischen Expansionsziele liege ([2]232f).

Es ist ganz offensichtlich, die Julirevolution von 1830 in Frankreich hat in Clausewitz wieder jene Gefühle und Stimmungen wachgerufen, welche sich dem jungen Offizier durch das Streben Napoleons, sich ganz Europa zu unterwerfen, sowie durch die französische Okkupation Preußens aufgedrängt hatten. Auch jetzt noch hielt er für real, was er 1803 schrieb, daß nämlich Frankreich „die übrigen Staaten mit seiner Größe erdrücken und in tiefer Abhängigkeit von sich erhalten“ wolle ([1]197). Die militärischen Anstrengungen Frankreichs dienten auch jetzt nicht seiner Sicherheit, sondern seiner Vorherrschaft in Europa. „Die Franzosen (...) wollen ihren Fuß wieder auf den Nacken Europas setzen“ ([2]235).

So menschlich verständlich das erneute Auftreten dieser Befürchtungen bei Clausewitz war — sie hatten sich ihm schließlich in mehr als einem Jahr-

Die militärischen Anstrengungen Frankreichs dienten nicht seiner Sicherheit, sondern seiner Vorherrschaft in Europa

zehnt der napoleonischen Expansion fest eingepreßt und seit Napoleons Niederlage war in etwa erst die gleiche Zeit vergangen — so muß man diese jetzt geäußerten Ansichten doch kritisch betrachten. Sie zeugen davon, daß er im Frankreich Napoleons nur den Eroberer und nicht auch den Wegbereiter des bürgerlichen Fortschritts sah. Sie zeigen ihn als einen Mann, den entweder den objektiv unvermeidlichen Gang zur Herstellung von einheitlichen Nationalstaaten nicht erkannte oder nicht wahrhaben wollte. Seine — in heutigen Begriffen gesagt — Bedrohungsperzeption und sein Feindbild hatten nicht Schritt gehalten mit den seit

Carl von Clausewitz (1780-1831)

1815 bereits vor sich gegangenen und weiter vor sich gehenden Veränderungen in den ökonomischen, politischen und sozialen Grundlagen der europäischen Staatenbeziehungen. Er erkannte nicht, daß das europäische Gleichgewicht auf die Dauer nicht im Rahmen der Entscheidungen des Wiener Kongresses aufrechtzuerhalten war.

Im Rahmen dieses Beitrages aber geht es vor allem um die Frage, was er angesichts der von ihm so beurteilten Lage zur Gewährleistung der Sicherheit Preußens und Deutschlands riet bzw. woran er nicht dachte. Obwohl er ernsthaft die Gefahr einer Aggression von Seiten Frankreichs ins Kalkül zog findet sich an keiner Stelle bei ihm der Gedanke, einer solchen Aggression etwa zuvorzukommen und möglicherweise die jetzige französische Revolution zum Vorwand dafür zu nehmen. Mit Blick auf Bismarck könnte man sagen, Clausewitz riet nicht zur Methode „Emser Depesche“. Er lehnte den Weg von „Eisen und Blut“ für die Her-

stellung der deutschen Einheit nicht nur, wie bereits erwähnt, ab, er dachte auch nicht daran, ihn als präventives Mittel zur Sicherheit des Vaterlandes im Vorschlag zu bringen.

Clausewitz war zudem der Ansicht, daß auch die anderen europäischen Mächte, insbesondere England, Österreich und Rußland, sich so verhalten würden. Er hielt es für notwendig, daß sie die von Frankreich ausgehende latente Bedrohung ernst nehmen und sich auf deren Abwehr vorbereiten, sich dabei aber jeder „vereinzelt Politik“ und Maßnahme enthalten, aus der ein „Angriff Frankreichs oder eine dem gleichbedeutende Handlung hervorgehen“ konnte. Nach seiner Ansicht bestand die Stärke der europäischen Mächte darin, daß sie „vom ersten Augenblick der Pariser Revolution (...) den entschiedensten Willen gezeigt (haben), den Frieden aufrecht zu erhalten, d.h. auf der Verteidigung zu bleiben und abzuwarten“. Diese Politik würde „ihnen notwendig die Meinung aller gesunden Köpfe und unverdorbenen Herzen bei sich selbst und beim Feinde zuwenden... Um dieses großen Vorteils willen würden die Mächte diese Stellung der Verteidigung nie aufgeben“ ([2]263). Clausewitz plädierte also — modern ausgedrückt — für eine Politik der Abschreckung durch Stärke.

Der Titel über diesem Artikel schließt nun die Frage ein, was uns Heutigen die Haltung Clausewitz' zur Sicherheit Preußens und Deutschlands in seiner Zeit für eine europäische Sicherheitsstrategie der 90er Jahre zu sagen hat. Vor dem Versuch einer Antwort machen wir uns erneut klar, daß die konkret-historische Einordnung allen Denkens und Handelns von Clausewitz — wie aller Persönlichkeiten — unverzichtbares und selbstverständliches Prinzip der Betrachtung und Bewertung sein muß. Die Sicherheit Deutschlands und Europas ist heute unter wesentlich anderen Umständen und Bedingungen zu gewährleisten als im ersten Drittel des 19. Jahrhunderts. Bei Vergleichen ist also höchste Sorgfalt geboten und vor Analogieschlüssen ist zu warnen.

Clausewitz' Wertungen und Ansichten tragen den Stempel seiner Zeit, seiner an diese Zeit gebundenen Erkenntnisse und Gefühle. Es ist nicht möglich, sie allein mit dem Maßstab heutiger Erkenntnisse und unserer Gefühle objektiv zu bewerten. Wohl aber lassen sich aus Clausewitz' prinzipiel-

lem Herangehen an die Frage der Sicherheit Preußens und Deutschlands Denkansätze auch für unsere Zeit gewinnen. Im folgenden seien vier genannt, ohne sie jedoch ausführlicher entwickeln zu können.

1 Clausewitz befürwortete ein europäisches Gleichgewicht, sah in ihm einen friedensstabilisierenden Faktor. Er band die Möglichkeit eines solchen Gleichgewichts nicht an die politische Struk-

**Clausewitz befürwortete ein
europäisches Gleichgewicht als
friedensstabilisierender Faktor**

tur, die innere Ordnung oder die mehr oder weniger große Macht der Staaten. Gleichgewicht war nach seiner Vorstellung möglich in einem Europa selbstbewußter, nach außen souveräner, im Innern freier Staaten, von denen keiner Vorherrschaft über den anderen anstrebt.

Das Ende des Ost-West-Konflikts hat die Voraussetzung dafür geschaffen, das in den Jahren des Kalten Krieges entstandene „Gleichgewicht des Schreckens“ zu überwinden und an seiner Stelle eine Form des Zusammenlebens der Völker Europas zu gestalten, in der die freie Entwicklung und friedliche Zusammenarbeit aller die Gewähr für die Sicherheit eines jeden Volkes ist. „KSZE“ (CVSE, red.) könnte der Ausgangspunkt einer solchen Entwicklung sein. Zwar hat sie gegenüber der NATO noch manche, vor allem organisatorisch-institutionelle Nachteile. So sind ihre Strukturen noch wenig entwickelt, ihr Willensbildungs- und Entscheidungsprozeß ist kompliziert und ihr derzeitiges Durchsetzungsvermögen ist noch schwach. Sie hat aber gegenüber der NATO — dem Interessenverbund nur einer Gruppe europäischer Staaten — den moralisch und politisch schwerwiegenden Vorteil, die Interessen aller europäischen Staaten und Völker in gleicher Weise zur Kenntnis zu nehmen und in strittigen Fragen Kompromisse finden zu müssen, mit denen alle leben können. Aus KSZE könnte das „Europäische Haus“ entstehen, wenn gesichert wird, daß dieses Haus auch die Zimmer ostwärts der Oder einschließt.

2 Clausewitz vertrat die Auffassung, daß die Sicherheit eines Staates sowohl an seine äußere Souveränität wie an die innere Freiheit und Würde

seines Volkes gebunden ist. Fehlt eines von beiden — womit nicht der freiwillige Verzicht eines Staates auf einige seiner Souveränitätsrechte zugunsten eines Staatenverbundes gemeint ist — so ist auf Dauer weder die Sicherheit dieses Staates noch eine von ihm beabsichtigte friedenssichernde Rolle im internationalen Staatengefüge gewährleistet.

Die DDR ist unter anderem daran gescheitert, daß ihr Anspruch auf äußere Souveränität sich nicht mit der in zunehmendem Maße eingeschränkten Freiheit und Würde im Innern erreichen ließ. Eine Fortdauer dieses Widerspruchs hätte zu einem ernst zu nehmenden Risikofaktor für den europäischen Frieden werden können, und dies trotz einer auf die Bewahrung des Friedens gerichteten Außen- und Militärpolitik. So gesehen ist das Ende der DDR ein die weitere Stabilisierung des Friedens in Europa objektiv begünstigender Faktor.

Der Widerspruch zwischen äußerer Souveränität eines Staates und innerer Freiheit und Würde seines Volkes ist bekanntlich nicht auf die ehemalige DDR beschränkt. Die Perestroika in der Sowjetunion z.B. zielt ja nicht zuletzt darauf, diesen auch dort vorhandenen Widerspruch zu überwinden. Mit einer neuen Außenpolitik allein ist das nicht möglich. Ein Fehlschlag der Perestroika im Innern würde nicht nur die Union dieser Sowjetrepubliken erschüttern, vielleicht sogar zu ihrer Auflö-

**Eine Politik der Abschreckung
betrieben NATO und Warschauer
Vertrag seit den 70er Jahren**

sung führen, er könnte zudem nachteilige Folgen auch für die europäische Sicherheit und Zusammenarbeit haben. Daraus folgert u.a., daß eine rasche und wirksame ökonomische Hilfe von außen für das Gelingen der sowjetischen Perestroika nicht weniger wichtig für die europäische Sicherheit ist als die Fortsetzung des Abrüstungsprozesses.

3 Clausewitz betrachtete die Abschreckung eines mutmaßlichen Aggressors durch eine Politik eigener Stärke als zweckmäßiges Mittel der Friedensbewahrung. Dabei setzte er voraus, daß diese Politik ausschließlich auf Verteidigung orientiert ist. Eine Politik der Abschreckung betrieben NATO und Warschauer Vertrag seit den 70er Jah-

**Sicherheitsstrategien für die 90er
Jahre erfordern ein illusionsloses,
realitätsbezogenes zu-Ende-denken
bis zum theoretisch Möglichen**

ren. Beide mutmaßten im jeweils anderen Bündnis den Aggressor. Doch die reale Gefahr einer Aggression ging von keiner Seite aus. Dies schon deshalb nicht, weil jede wußte, daß diejenige, welche den ersten Schlag führt, als zweite der Vernichtung anheim fallen würde. Die Politik der Abschreckung hat zwar dazu beigetragen, daß der Kalte Krieg nicht zu einem heißen werden konnte. Sie bewirkte einen Frieden am Rande des Infernos. Beide Seiten verletzten das Prinzip der Verhältnismäßigkeit der Mittel; der Preis der Abschreckung war zu hoch.

Heute betrachten die ehemaligen Gegner den Ost-West-Konflikt als beendet, sie bescheinigen sich gegenseitig Friedensfähigkeit und Friedensbereitschaft. Ist es da nicht an der Zeit, von dem für beide Seiten viel zu kostspieligen und risikoreichen Prinzip der Abschreckung gegeneinander abzugehen und zum Prinzip der gemeinsamen Friedensbewahrung und Konfliktbewältigung überzugehen? Gewiß wird das kein einfacher und leichter Weg sein, denn Interessengegensätze wird es auch künftig geben, doch die Chancen, letzteres Prinzip zum geltenden zu machen, sind gerade jetzt sehr groß. Wer sie nicht zu nutzen bereit ist — sei es, weil er sich als Sieger fühlt und ihn dieses Gefühl darin bestärkt, dem alten Prinzip weiter zu folgen, oder sei es, weil er sich nicht als Verlierer fühlen und deshalb seine militärischen Muskeln weiterhin demonstrativ zur Schau stellen möchte — der verißt Gelegenheiten, die möglicherweise so günstig nicht wiederkommen.

4 Es gehörte zu Clausewitz' Methode, alles streng logisch, illusionslos und konsequent bis zum theoretisch Möglichen zu Ende zu denken. Das wohl bekannteste, zugleich auch am meisten mißdeutete Beispiel hierfür ist seine Erkenntnis von der im Wesen des Krieges liegenden Tendenz zum Äußersten. Konsequent zu Ende denken schloß

für ihn ein, auch den ungünstigsten Fall zu denken. Das bedeutete jedoch keinesfalls, diesen Fall für unvermeidlich zu halten oder ihn gar zu wollen. Clausewitz bezog den schlimmsten Fall — „worst case“ — in sein Kalkül ein, weil er darin eine Voraussetzung sah, ihn durch eine illusionslose, realitätsbezogene, das Prinzip der Hinlänglichkeit der Mittel wahrende Politik zu vermeiden.

Auch Sicherheitsstrategien für die 90er Jahre erfordern ein illusionsloses, realitätsbezogenes zu-Ende-denken bis zum theoretisch Möglichen. Moralismen sind dabei ein ebensowenig geeigneter Ratgeber wie Haß und Feindbilder. Es wäre also darüber nachzudenken, ob der Ost-West-Konflikt wirklich beendet oder vielleicht doch nur beigelegt ist und was getan werden muß, ein erneutes Aufblammen dieses Konflikts unmöglich zu machen. Es ist in clausewitzscher Methode nach theoretisch möglichen militärischen Konflikten zu fragen. Und es ist nicht zuletzt mit aller Konsequenz in Rechnung zu stellen, daß Sicherheit in den 90er Jahren weniger denn je ein nur militärisches Problem ist. Was muß getan werden, damit die Sicherheit der Völker nicht am Nord-Süd-Konflikt oder an der zunehmenden Umweltbelastung oder an sozialen Spannungen scheitert?

Europäische Sicherheit ist auf die Dauer nicht mehr mit Blöcken zu gewährleisten, die als Produkt des Kalten Krieges entstanden und vorwiegend militärisch-politische Zusammenschlüsse sind. Diese Blöcke haben sich mit dem Ende des Kalten Krieges historisch und politisch überlebt, sie müssen ihre — im hegelschen Sinne verstandene — „Aufhebung“ in einer neuen Qualität finden. Notwendig und machbar ist ein gesamteuropäisches Sicherheitssystem, in dem die Staaten der NATO und des Warschauer Vertrages ebenso wie die Blockfreien und die Neutralen in gleicher Weise vertreten sind und ihre Sicherheitsinteressen gewahrt finden. Dabei ist es wohl auf noch nicht absehbare Zeit notwendig, daß diesem Sicherheitssystem auch Verteidigungskräfte zur Verfügung stehen müssen. Doch auch sie können auf Dauer nicht mehr die bisherigen Paktstreitkräfte sein, sondern müssen Produkte der neuen Qualität sein, deren Wesen entsprechen.

Literatur

1. H. Rothfels — *Carl von Clausewitz, Politik und Krieg*. Berlin (1920)102.

2. H. Rothfels — *Carl von Clausewitz, politische Schriften und Briefe*. München (1922)125.

Passende arbeid

De krijgsmacht tussen militaire en politieke taken

Nu de tijden veranderen vindt de ene na de andere heilige koe haar weg naar de slachtbank. Het begrip „passende arbeid” is slechts één uit deze rij. In de Sociaal-Economische Raad tekent zich een meerderheid af, die het uit de WAO wil schrappen. Gedeeltelijk arbeidsongeschikten zullen voortaan lager gekwalificeerd werk moeten aanvaarden. Bij weigering, of wanneer dat werk ontbreekt, volgt overgang naar de WW. Dit mes, hopen voorstanders, snijdt aan twee kanten. Enerzijds levert de maatregel een forse bezuiniging op. Anderzijds raakt de arbeidsmarkt erdoor ontstopt. De combinatie van en veel werklozen en veel vacatures heeft dan haar langste tijd gehad.

Wat kort geleden onmogelijk leek, schijnt nu te lukken. Vereende krachten doorbreken een taboe, waarvan de gemeenschap meer last dan lusten ondervindt. De publiciteit rond deze ontwikkeling is groot. Gezien de belangen die op het spel staan, hoeft dit niet te verbazen. Wat wèl bevreemdt, is dat bij de discussie niemand de krijgsmacht betreft. Toch staat ook zij voor de vraag wat passende arbeid is, en of zij zich bij haar taakstelling daarop kan richten. Voor de goede orde: die vraag richt zich niet op de positie van individuele militairen. De krijgsmacht in haar geheel is in het geding. De uitgangssituatie lijkt zo eenvoudig: een militaire organisatie richt zich op militaire taken. In het verleden sloot dit keurig op elkaar aan. Voor de toekomst staat dat te bezien.

Glijdende schalen

Het onderwerp „interventie” staat in de discussie over de Defensienota centraal. In de eerste plaats trekt de wenselijkheid van interventies aandacht. Waarom zou Nederland die weg moeten opgaan? Zijn de redenen daarvoor wel zuiver, overtuigend, dringend? Daarnaast komt de haalbaarheid van

een interventiemacht aan bod. Is zo'n macht betaalbaar, valt zij te bemannen? Blijven er voldoende middelen over voor andere zaken? Vormt de beheersbaarheid van de investeringen geen probleem? Tot slot gaat de discussie over de organisatorische verpakking: komt er één of komen er twee of drie Nederlandse interventiemachten? Ondertussen blijft buiten beschouwing dat een kleinere krijgsmacht allerlei nieuwe en extra taken moet verrichten. Het verschil met de Koude Oorlog is tweërlei. Ten eerste was de krijgsmacht toen groter en kon een zekere heterogeniteit van taken gemakkelijker absorberen. Ten tweede bleef die heterogeniteit meer beperkt. De Koude Oorlog plaatste de krijgsmacht immers voor een duidelijke militaire kerntaak. Deze hing met twee elementen samen: enerzijds de aanwezigheid van een formidabele buitenlandse dreiging, anderzijds de keuze voor een grootschalige reactie.

Die kerntaak hield afschrikking in, maar zo nodig ook het voeren van een oorlog. Militairen konden hierop hun deskundigheid richten en op beide taken sloot het begrip „passende arbeid” aan. Wel moesten militairen bij de afschrikking burgers naast zich dulden, maar dat maakte de taak niet minder passend. Hooguit kwam dat werk soms ongelegen. Dat kon gebeuren, als het zóveel middelen bond, dat de voorbereiding op de oorlogvoering in de knel kwam. Als voorbeeld diene het tweede slagvermogen van de Verenigde Staten. De Amerikaanse marine beheert dit vermogen, maar betreurt dat de ermee gemoeide middelen — kernonderzeeërs, bewapend met ballistische raketten — zo gespecialiseerd zijn. Voor andere maritieme taken zijn die schepen niet te gebruiken, terwijl zij zwaar op de marinebegroting drukken. De Amerikaanse marine trekt het passende van de opdracht niet in twijfel. Wèl is zij van mening, dat het tweede slagvermogen zich alleen door technologisch

toeval op zee bevindt. Eigenlijk zou zij hiervoor compensatie moeten krijgen. Ook aan het andere einde van de militaire schaal komt een taak wel eens ongelegen. Ten tijde van de Vietnam-oorlog bestreed niemand in het Amerikaanse leger, dat de contraguerrilla passende arbeid verschaftte, maar op de Centrale Sector gericht zijnde, kon men er maar weinig geestdrift voor opbrengen. De reactie was lauw, en de contraguerrilla werd overgelaten aan kleine groepjes specialisten. Voor de rest vocht het leger in Vietnam, zoals het in de Centrale Sector zou hebben gevochten.

Ongelegen is iets anders dan ongepast. In het eerste geval is het militaire karakter van de opgelegde taak niet aan twijfel onderhevig. In het tweede wel. Toch is het zelfs voor militairen soms moeilijk een duidelijke lijn te trekken. Dat probleem deed zich onder meer voor bij de strijd van de Koninklijke marine tegen de Indonesische revolutie. De nationalistische onder Soekarno kozen na 1945 voor een guerrilla. De wapens, die zij daarvoor nodig hadden, kwamen via allerlei sluiproutes in hun handen. Soms waren zij zelf bij deze smokkel betrokken, voor het grootste deel echter zorgden Chinezen daarvoor. Ook bij de betaling van de wapens kwam smokkel te pas. De nationalistische gebruikten daarvoor ondernemingsproducten (rubber, kinine), die tijdens de Japanse bezetting in het binnenland waren opgeslagen. Ook bij deze exportsmokkel waren trouwens Chinezen actief. De Commandant Zeemacht in Indië redeneerde, dat zonder de illegale handel de vijandelijke guerrilla snel zou stokken. Al zijn aandacht ging dan ook uit naar smokkelbestrijding. Voedsel, onderdak en informatie kon de guerrillero van de plaatselijke bevolking krijgen. Voor wapens was hij afhankelijk van smokkel en op dit punt richtte de Commandant Zeemacht zijn pijlen. In de praktijk betekende dat voor de Koninklijke marine eindeloos patrouilleren. Kleinschalig werk, dat zich ook tegen de (voor eigen gewin bedreven) smokkel door Chinezen richtte. Voor de Commandant Zeemacht telde deze bijkomstigheid niet. Hij was ervan overtuigd met de smokkelbestrijding een belangrijke militaire taak te verrichten. Sterker nog, die aanpak was de enige zelfstandige bijdrage, die de Koninklijke marine kon leveren.

De Marineleiding in Den Haag was een andere mening toegedaan. Druk bezig een nieuwe vloot te

ontwerpen en daarvoor middelen te vinden, bezag zij de smokkelbestrijding met lede ogen. Dit werk vrat personele en financiële middelen, waaraan de Marineleiding liever een andere bestemming gaf. Het argument van de Commandant Zeemacht, dat hij die middelen op gepaste, militaire wijze inzette, nam zij niet over. Zij beschouwde de smokkelbestrijding als een strikt politieke kwestie. Zulk kleinschalig werk, waarbij de marineschepen ook jacht maakten op particuliere (Chinees) smokkelaars, was van militair belang ontbloot. Het liefst had de Marineleiding de smokkelbestrijding dan ook overgedaan aan de (Indische) Dienst van Scheepvaart. Bij zo'n civiele instantie was een politiek probleem veel beter thuis. De Koninklijke marine kreeg dan de handen vrij zich op echt militaire zaken te richten. De afloop van dit conflict is niet aan de orde. Van belang is slechts aan te geven, dat in de krijgsmacht onenigheid kan heersen over wat militair is en wat politiek, over wat passende arbeid is en wat niet.

Soms is dit onderscheid duidelijk, maar ontstaan er desondanks problemen. Vooral in tijden van extreme bezuinigingen kunnen die zich voordoen. De jaren '30 vormden zo'n periode. Het KNIL stel ik daarin centraal, een organisatie, die vanouds een Januskop vertoonde. Aan de ene kant hield het de blik op militaire uitdagingen gericht, op de dreiging van buiten. Aan de andere kant moest het waken over de binnenlandse veiligheid en was het bedreven in de contraguerrilla. De bezuinigingen van de crisisjaren voegden aan die tweevuldigheid een nieuw element toe. Aanleiding was de vraag welke bezuiniging de minste schade zou berokkenen — die op het KNIL of die op het politieapparaat. Een commissie, die hierop een antwoord moest geven, beval een forse inkrimping van de politie aan. Aansluitend wilde zij politietaken aan het KNIL overdragen.

Drie overwegingen speelden bij die adviezen een rol. Ten eerste, dat Nederland met de verdediging naar buiten geen enkel risico mocht nemen. In de binnenlandse veiligheid zat iets meer rek. Ten tweede, dat het KNIL — met zijn Januskop — een veelzijdiger instrument vormde dan de politie. Het KNIL verrichtte reeds „politiek-politieke” arbeid, en zou die kunnen uitbreiden tot het eigenlijke politiewerk. Het politieapparaat daarentegen miste iedere mogelijkheid zich ooit in militaire richting te

bekwamen. Tot slot telde mee, dat de economische crisis de inheemse bevolking opstandig kon maken. Bovendien, zelfs als dit niet zo'n vaart liep, nam de kans toe op uit armoede geboren criminaliteit. Ook hierop moest de overheid reageren en kon het KNIL als preventief en repressief middel naar voren schuiven. Alle overwegingen wezen zo in één richting: spaar het KNIL, bezuinig op de politie en belast de eerste organisatie met politiewerk.

Slot

Binnen het KNIL kreeg de op contraguerrilla gerichte Marechaussee deze taak toegeschoven. Politieële bijscholing volgde, maar een evaluatie bracht aan het licht, dat de Marechaussee al snel haar militaire vaardigheden begon te verliezen. De maatregelen, die op deze bevinding volgden, blijven buiten beschouwing. Hier gaat het erom de verhouding te bepalen tussen militaire en politieële taken. In het eerste voorbeeld hield de Commandant Zee-macht vol, dat hij strikt militair werk verrichtte, ook al was dat kleinschalig. Hij had gelijk, maar de Marineleiding was niet genegen het hem ook te geven. Ook het tweede voorbeeld is instructief. Een met bezuiniging bedreigde organisatie kreeg een taak toegeschoven, die net buiten haar traditionele arbeidsveld viel. Ook de uitkomst van dat experiment is van belang. De betrokken Marechausseeformaties verloren, ondanks hun elitestatus, vrij snel hun militaire scherpte. Zij konden dan ook niet al te lang politieel werkzaam blijven. Om hun militaire bruikbaarheid te behouden, moesten zij weer snel naar militair terrein terug.

Uit deze bevindingen doemen enkele vragen op inzake de toekomst. De Nederlandse krijgsmacht zal tegenover heterogener en kleinschaliger uitdagingen komen te staan. Een gevolg daarvan is, dat het onderscheid tussen militaire en politieële problemen vervaagt. Termen als flexibiliteit en multifunctio-

naliteit zijn niet voldoende om die taakverbreding te dekken. *Peace-keeping*, *peace-enforcement* en hulpverlening zijn aan de orde van de dag, maar ook gewone criminaliteit vraagt aandacht, voor zover zij de internationale politiek verloedert. Dat de bestrijding van zo'n uitwas (drugssmokkel bijvoorbeeld) particuliere belangen raakt, is daarbij strategisch niet relevant.

Het onderscheid tussen militair en politieel vervaagt. Dat neemt niet weg, dat de krijgsmacht voor haar militaire taak berekend moet blijven. Net als in het Marechaussee-geval zijn evaluaties nodig om te bepalen hoe het hiermee is gesteld. In de tweede plaats moeten opleidingsinstituten rekening ermee houden, dat militairen een veelzijdiger takenpakket op zich nemen dan vroeger. Zij zullen aandacht moeten vragen voor bijkomende (hand)vaardigheden, maar vooral voor het volkenrecht. Zonder kennis van dit specialisme zal de militair van de toekomst brokken maken, waarop niemand zit te wachten. In de derde plaats is nodig militairen erop voor te bereiden, dat zij — als het begrip passende arbeid vervaagt — in het veld de meest uiteenlopende civiele instanties zullen ontmoeten. Vaak zijn dat medestanders, groeperingen die hetzelfde doel nastreven. Niet altijd echter is dat het geval. Bovendien, zelfs ten aanzien van medestanders is het zaak afspraken te maken over taakverdeling, bevoegdheden en bevelslijnen. In de vierde plaats zal de werving van militairen moeten inspelen op het verbrede en heterogene takenpakket van de toekomst.

De herkenbaarheid van het militaire beroep — gegroepeerd rond een unieke deskundigheid — neemt af. Militairen moeten binnenkort van zoveel markten thuis zijn, dat beeld en zelfbeeld vervagen. De gevolgen daarvan zijn moeilijk te bepalen, maar nadenken erover kan geen kwaad. Niemand zit op een identiteitscrisis te wachten.

De rivaliteit tussen Irak en Syrië

De Ba'thpartij en de rol van officieren en minderheden

De Golfoorlog heeft duidelijker dan ooit tevoren aangetoond hoezeer de droom van de Arabische eenheid een illusie is. Voor het eerst ging een Arabische staat over tot de volledige bezetting van een Arabisch buurland. De Arabische Liga was niet bij machte de crisis te beheersen en een grote oorlog te voorkomen. Diverse Arabische regeringen stonden in deze oorlog lijnrecht tegenover elkaar en ook de publieke opinie in de Arabische wereld bleek zeer verdeeld.

Heel paradoxaal waren voor de buitenstaander wellicht de scherpe tegenstellingen die de Syrische en de Iraakse tak van de Ba'thpartij nu zelfs op voet van oorlog met elkaar brachten. Die partij immers schrijft de Arabische-eenheidsgedachte hoog in haar vaandel. De verklaring voor de conflicten tussen Bagdad en Damascus moet o.a. worden gezocht in de ontwikkeling van deze partij in de jaren '60 en de positie die leden van minderheidsgroeperingen binnen de partij hadden veroverd.

De Socialistische Partij van het Arabisch Herontwaken (Ba'th)¹ was in de jaren '40 ontstaan in kringen van door westerse politieke opvattingen geïnspireerde jonge intellectuelen in Syrië. Hun streven was gericht op het bereiken van politieke, economische en culturele onafhankelijkheid van de Arabische wereld. Zij stelden hun vertrouwen daarbij uitdrukkelijk niet meer op de islam, die eeuwenlang de samenbindende factor voor de meerderheid van de bevolking in het Midden-

Oosten was. Het nationalisme was immers een in wezen seculiere politieke stroming, die alle Arabieren, ongeacht hun religieuze achtergrond (dus ook de Libanese christenen, de christenen onder de Palestijnen, de Kopten in Egypte enz.), zou moeten omvatten. Het mag dan ook geen verbazing wekken dat die politieke stroming veel aanhang wist te verwerven in kringen van religieuze minderheden, die immers een overheersing door de islamitische meerderheid hadden te vrezen. Tot die minderheden moesten niet alleen de verschillende christelijke kerkgenootschappen worden gerekend (waarvan sommige, bijvoorbeeld de Nestorianen en de orthodoxe kerken, van zeer oude datum) maar ook de diverse islamitische sekten (die afweken van de orthodoxe soennitische hoofdstroom van de islam). Het waren vooral de christenen, die — mede door westers onderwijs en contacten met Europa — openstonden voor westerse politieke opvattingen.

De periode van de mandaten

Tijdens het interbellum was het Midden-Oosten min of meer kunstmatig verdeeld in Britse en Franse mandaatgebieden. Vooral Frankrijk streefde hier in het kader van zijn *mission civilisatrice* naar het verbreiden van de westerse (lees: Franse) cultuur, waarbij het vooral toenadering zocht en vond bij de christenen. De creatie van de republiek Libanon, los van Syrië, was bedoeld om een door christenen gedomineerde (en dus op Frankrijk georiënteerde) staat te vestigen. Maar ook in het mandaat Syrië zocht Frankrijk aansluiting bij de minderheden. Velen van hen werden gerecrueteerd voor de koloniale hulpstroepen. Vooral Syrische christenen en leden van de islamitische sekten der Druzen en Alawieten toonden zich bereid met het Franse bestuur samen te werken.

¹ Officiële naam: *Hizb al Ba'th al Arabi al Ishtiraki*.

De auteur studeerde politicologie en geschiedenis in Amsterdam. Hij specialiseerde zich in de moderne geschiedenis van het Midden-Oosten en publiceerde diverse (vak)tijdschriftartikelen en boeken (recent: *Het Midden-Oosten, een politieke geschiedenis*. Spectrum, Utrecht). Hij is o.a. medewerker voor het Midden-Oosten aan de Winkler Prins encyclopedie en als docent verbonden aan het Instituut voor de Journalistiek te Utrecht en gastdocent bij het NIIB „Clingendael” te Den Haag.

Ook de Engelsen voerden in hun mandaatgebieden (Irak, Palestina en Trans-Jordanië) een dergelijke verdeel-en-heerspolitiek. Het feit dat leden van minderheidsgroeperingen zich leenden voor samenwerking met de Europese overheersers maakte hen in de ogen van de meerderheid van de bevolking er niet populairder op. Zo werden kort na de formele Iraakse onafhankelijkheid in 1932 de christelijke Nestorianen, die in Irak in het Britse leger hadden gediend, het slachtoffer van scherpe vervolgingen. Maar de soennitische moslims, traditioneel de lokale elite en door de Britse bestuursstijl van *indirect rule* als zodanig gehandhaafd, vormen in Irak (in tegenstelling tot andere Arabische landen) ook een minderheid (ongeveer 25% van de bevolking, naast 55% sji'ieten en 20% Koerden).

Door zich op te werpen als vaandeldragers van de Arabisch-nationalistische vrijheidsstrijd konden leden van minderheidsgroepen zich in de ogen van de meerderheid enigszins rehabiliteren. Bovendien konden ze door het seculiere karakter van hun beweging te beklemtonen als het ware hun eigen minderheidsstatus afleggen. Zo waren onder de eerste Arabische nationalistes relatief veel leden van christelijke en islamitisch-sektarische minderheden, geïnspireerd door westerse politieke ideeën. De geschiedschrijver van het ontstaan van het Arabische nationalisme, George Antonius, zelf Palestijn van christelijke huize, toonde in zijn standaardwerk *The Arab awakening* aan hoe al aan het eind van de vorige eeuw het Arabische bewustzijn juist bij de christenen heel sterk was.²

Na de Tweede Wereldoorlog werden de meeste staten in het Midden-Oosten politiek onafhankelijk, maar de Europese invloed bleef. De Britse militaire aanwezigheid in Jordanië, Irak, de Suezkanaalzone en de Soedan was veel nationalistes een doorn in het oog. Ook bleven de Britten aanwezig in Koeweit, Oman, de emiraten, Aden en op Cyprus, en vond onder Britse supervisie de immigratie van Europese joden in Palestina plaats. Grote onvrede heerste er voorts over het feit dat de oude, vaak corrupte feodale elite, die destijds met het koloniale bestuur had samengewerkt, na de onafhankelijkheid in het zadel bleef. Voor orthodoxe moslims was er bovendien de verderfelijke invloed van de oprukkende westerse cultuur. Islamitische funda-

mentalisten zoals die van de Moslim-Broederschap keerden zich fel tegen het westerse gedachtengoed dat onder andere door de meeste zittende regeringen werd uitgedragen. De economische positie van buitenlandse ondernemingen (o.a. oliemaatschappijen, banken en de Suezkanaalmaatschappij) riep bij velen in de Arabische wereld eveneens veel weerstanden op.

De grote Arabische nederlaag tegen de pas uitgeroepen staat Israël in 1948/49 demonstreerde voor veel Arabieren het failliet van de oude Arabische regimes. Grote onvrede met de bestaande orde in de Arabische wereld heerste vooral bij intellectuelen, studenten en officieren. Voor velen van hen waren het anti-imperialisme en het Arabische nationalisme de inspiratiebron. De Egyptische kolonel Gamal Abdel Nasser, die in juli 1952 door middel van een staatsgreep een eind maakte aan het corrupte bewind van koning Faroeq, was de vertegenwoordiger bij uitstek van deze richting. Maar hetzelfde gedachtengoed kon men aantreffen bij de oprichters van de Ba'thpartij (Michel Aflaq en Salah al din Bitar), die ondanks haar betrekkelijk geringe aanhang door haar positie in het leger in de jaren '50 in de Syrische politiek een steeds prominenter rol ging spelen.

De Ba'thpartij in Syrië

De ideoloog van de Ba'thpartij, de Syriër Michel Aflaq, zelf een christen, was een typisch produkt van westerse educatie. Hij had zijn studie voltooid aan de Sorbonne in Parijs en formuleerde vervolgens op basis van politieke ideeën uit Europa de ideologie van zijn Arabisch-nationalistische partij. Daarin stond de Arabische-eenheidsgedachte voorop. De Arabieren (een ieder die het Arabisch als moedertaal kent) vormen één natie, die ten onrechte door het imperialisme is verdeeld over een reeks van (kunstmatige) staten. Als de eenheid eenmaal zou worden hersteld, de grenzen zouden zijn opgeheven, dan zouden de voorwaarden zijn geschapen voor de „wedergeboorte” van de Arabische natie. Niet alleen zou haar gebied zich uitstrekken van de Atlantische Oceaan tot aan de Eufraat en de Tigris, tevens zou dan die Arabische natie immers beschikken over grondstoffen (olie), vruchtbare landbouwgronden en een groot potentieel aan mensen. De vereniging van alle Arabieren in één

² G. Antonius — *The Arab awakening, the story of the Arab National Movement*. Londen (1938).

staat laat zich in deze zin vergelijken met het Groot-Duitse-eenheidsstreven in de vorige eeuw.³ Door het oprichten van partij-afdelingen in allerlei Arabische landen pogde men het ideaal dichterbij te brengen.

Onder de aanhang van de Ba'thpartij in Syrië, veelal intellectuelen, studenten en jonge officieren, waren leden van minderheden om verschillende redenen oververtegenwoordigd. Het seculiere nationalisme beloofde hen immers gelijke rechten en bovendien zag een groot aantal leden van achtergestelde minderheidsgroepen in de socialistische beginselen van de Ba'thpartij een mogelijkheid tot emancipatie. Het Syrische leger, een erfenis van het Franse mandaat, telde veel officieren uit deze zelfde minderheidskringen. Door het heersende patronagesysteem, door bevoordeling van vrienden en familieleden, bleven de sleutelposten in het leger goeddeels in handen van Alawieten, Druzen en christenen.

Toch sprak het ideaal van de Arabische eenheid een veel grotere massa aan, zoals bleek in de jaren '50 toen de Egyptische leider Gamal Abdel Nasser met zijn pan-arabisme en zijn uitdagingen aan het adres van de voormalige imperialistische overheersers (de Suezcrisis van 1956) tot veler verbeelding sprak. Nasser was echter als soennitische moslim,

³ Over de ideologie van de Ba'thpartij: J.F. Devlin — *The Baath Party, a history from its origins to 1966*. Stanford (1976).

veel meer dan de selecte groep van de Ba'thpartij, een vertegenwoordiger van het volk. In 1958, tijdens de hoogtijdagen van het nasserisme poogden zijn aanhangers met steun van de Ba'thpartij een begin te maken met de realisatie van de Arabische-eenheidsdroom. De aansluiting van Syrië bij Egypte in de Verenigde Arabische Republiek (VAR) geschiedde echter geheel op Nassers voorwaarden. Die hielden o.a. in dat het volkrijke Egypte een overheersende rol in de unie ging spelen en Cairo het centrum van de macht werd. Nasser eiste bovendien de ontbinding van alle Syrische politieke partijen, inclusief de Ba'thpartij. Vooral jonge ba'thistische officieren waren zeer ontevreden over de manier waarop de eenheid met het overwegend soennitisch-moslimse Egypte gestalte kreeg. Een aantal van hen, die waren overgeplaatst naar Egypte, vormde daar een geheim Militair Comité. Toonaangevend hierin waren de Alawieten Salah al Jadid en Hafez al Assad en de Druze Salim Hatum.⁴

Toen de VAR in september 1961 door een staatsgreep in Damascus weer uiteenviel, werd Syrië weer een onafhankelijke republiek met een groot aantal politieke partijen. Ook de Ba'thpartij werd weer onder haar oude leiders, Michel Aflaq en Salah al din Bitar, hersteld en propageerde nog steeds de Arabische-eenheidsgedachte, zij het nu onder wat andere voorwaarden dan Nasser had gesteld. Het waren de in het geheime Militaire Comité van de Ba'thpartij georganiseerde officieren die in maart 1963 een geslaagde staatsgreep uitvoerden. Zij schoven de oude politieke partijleiding naar voren om de machtsposities in te nemen, maar behielden zelf met het militaire machtsapparaat de touwtjes achter de schermen in handen. Omdat ook in Irak de Ba'thpartij kortstondig de macht had veroverd (februari tot november 1963) werden er door de Syrische en Iraakse leiders opnieuw pogingen gedaan tot een unie met Egypte te komen. De merkwaardige onderhandelingen hierover die o.a. de Syrische premier Bitar met president Nasser voerde, waren tekenend voor de tweespalt die in feite in de Syrische Ba'thpartij bestond.⁵ Het door de Ba'th beleden ideaal, dat ook door de politieke

⁴ Een analyse van de positie van minderheden binnen de Syrische Ba'thpartij in: N. van Dam — *The struggle for power in Syria; sectarianism, regionalism and tribalism in politics* (diss.). Londen (1981).

⁵ Zie: M. Kerr — *The Arab cold war; Gamal Abd al Nasir and his rivals 1958-1970*. Londen (1971).

partijleiding goeddeels werd gedragen, was nog steeds de Arabische eenheid, maar de militaire achterban huldigde eigenlijk andere opvattingen. Onder het populaire vaandel van de seculiere Arabische eenheid verborgen zij hun wens door middel van het seculiere staatsideaal de positie van de (eigen) minderheden te versterken. Dat betekende dat, als het erop aankwam, de unie met het machtige Egypte eigenlijk niet gewenst was.

De onderhandelingen in Cairo waren dan ook tot mislukken gedoemd.

De scheuring in de Ba'thpartij

Deze verdeeldheid tussen de militairen en de politici binnen de Syrische Ba'thpartij moest onvermijdelijk tot een breuk leiden. Op diverse congressen van de partij was de stille machtsstrijd tussen beide richtingen steeds duidelijker te merken. Toen premier Bitar poogde door middel van overplaatsingen van officieren de militaire invloed op het regeringsbeleid te verminderen, kwam het conflict aan de oppervlakte. Maar Bitar was te laat. Doordat Salah al Jadid het benoemings- en promotiebeleid binnen het leger grotendeels beheerste, had hij via trouwe aanhangers op allerlei sleutelposten de feitelijke controle over het leger. Dat voerde in februari 1966 een bijzonder bloedig verlopen staatsgreep uit die een eind maakte aan de regering-Bitar. De premier werd gevangen genomen en wist later te ontsnappen; Michel Aflaq ontkwam naar Irak. Het Militaire Comité riep zich zelf uit tot de nieuwe leiding van de Ba'thpartij en de staat. De oude partijleiding beschuldigde de officieren, niet geheel ten onrechte, ervan het partij-apparaat te hebben misbruikt om zelf de macht te veroveren. De nieuwe machthebbers in Damascus (door de buitenwereld destijds aangeduid als de „neo-Ba'th”) poogden politiek geloofwaardig te worden door op radicale wijze de socialistische en anti-imperialistische programmapunten van de partij ten uitvoer te brengen. Vanwege zijn principieel seculiere ideologie alsmede het sektarische karakter had het nieuwe bewind van meet af aan te kampen met felle tegenstand van orthodoxe moslims. De militaire leiders werden in 1966 en 1967 geconfronteerd met krachtige islamitische oppositie. Bij de vele vijanden, die zij al hadden (de orthodoxe moslims, liberalen, conservatieven, de oorspronke-

lijke politieke partijleiding van de Ba'th en de nasseristen, die begrepen dat het eenheidsideaal voor de machthebbers slechts een alibi was), voegden zich bovendien nog nieuwe. Na een mislukte machtsgreep door Druzen-kolonel Salim Hatum in september 1966 was het officierscorps grotendeels gezuiverd van Druzen.⁶ Binnen de steeds kleinere kring van overwegend Alawitische officieren (de Alawieten maken ongeveer 11% van de Syrische bevolking uit), die de macht uitoefenden heersten voorts steeds grotere spanningen tussen de vrij radicale Jadid en de meer pragmatische luchtmachtcommandant Assad. De eerste moedigde de Palestijnen aan in hun „volksbevrijdingsstrijd” en wilde in september 1970 interveniëren in de burgeroorlog in Jordanië ten gunste van de radicale Palestijnse organisaties. De laatste koos voor een behoedzamer koers en weigerde bij die gelegenheid de luchtmacht in te zetten. Het conflict leidde tot een buitengewoon partijcongres in november 1970, tijdens hetwelk Assad de macht wist over te nemen. Salah al Jadid en zijn vertrouwelingen belandden in de gevangenis.

Groot-Syrië

Assad wist in zijn inmiddels meer dan twintigjarige presidentschap zijn macht in het voorheen zo instabiele Syrië te consolideren. Het socialisme van de Ba'thpartij vormde een rechtvaardiging voor de ontwikkeling van het arme platteland in het noorden, dat grotendeels door Alawieten werd bewoond. In die zin bevorderde de Ba'thpartij een emancipatie van deze achtergestelde minderheid.

Hoewel ook hij uiteraard de Arabische eenheidsgedachte bleef verkondigen, wees zijn feitelijke politiek in een geheel andere richting. Het, niet openlijk beleden, ideaal was een „Groot-Syrië” waarin Damascus zou domineren en de positie van de minderheden, waartoe hij immers ook zelf behoorde, zou zijn veilig gesteld. Het omvatte de eenheid van Syrië, Libanon en zo mogelijk ook Jordanië en Palestina. Met behulp van de Sovjet-Unie streefde Assad naar militaire pariteit met Israël en de positie van een regionale grootmacht. Door het aanvankelijk succesvol verlopen offensief tijdens de

⁶ Zie o.a.: L.C. Biegel — *Minderheden in het Midden-Oosten: hun betekenis als politieke factor in het Midden-Oosten*. Deventer (1972)245 e.v.

oktoberoorlog van 1973 steeg Assads prestige.⁷ De daaropvolgende wapenstilstandsbesprekingen met Israël resulteerden in de teruggave door Israël van een deel van de bezette Golan-hoogvlakte.

In 1976 wist Assad de regionale machtspositie van Syrië verder te versterken door op uitnodiging van de Libanese president te interveniëren in de burgeroorlog in het buurland. Door de reis van Sadat naar Israël te veroordelen en de Camp-David-akkoorden van 1978 te verwerpen, demonstreerde Assad zijn onmisbaarheid voor het bereiken van een vredesregeling voor het Midden-Oosten. Het sektarische karakter van zijn bewind werd er echter niet minder om. De meeste sleutelposten kwamen in handen van een kleine groep vertrouwelingen, vrienden en familieleden van de president.⁸

De Ba'thpartij in Irak

Het waren vooral de regionale ambities van Syrië en de strijd om het leiderschap in de Arabische wereld, die na de uitstoting van Egypte uit de Arabische Liga ontbrandde, die de toch al traditionele rivaliteit tussen Bagdad en Damascus verder aanwakkerden. Daarbij kwam dat sinds 1968 ook in Irak de Ba'thpartij de macht had overgenomen, maar dit betrof de oorspronkelijke politieke vleugel van de partij, die twee jaar tevoren op bloedige wijze in Damascus was onttroond.

Op 17 juli 1968 had een groep officieren een eind gemaakt aan het bewind van president Abdoel Rahman Aref. De Ba'th-officieren onder hen, die zich nog goed herinnerden hoe zij na een eerdere staatsgreep (in 1963 tegen Abdoel Karim al Kassem) al snel op een zijspoor waren gezet, besloten zich nu op hardhandige wijze van hun communistische en nasseristische medestanders te ontdoen. Op 30 juli 1968 greep generaal Ahmed Hassan al Bakr de macht. Hij werd hoofd van de Revolutionaire Commandoraad alsmede secretaris-generaal van de Ba'thpartij. Zijn neef Saddam Hoessein was assistent-secretaris en vice-president, in het bijzonder belast met interne veiligheid. In deze functie kon Saddam een groot aantal vertrouwelingen,

waaronder veel familieleden (soennieten afkomstig uit Takrit, ten noorden van Bagdad) op sleutelposten in leger, partij en bestuur plaatsen. Degeenen, die niet tot Saddams *inner circle* behoorden of een bedreiging voor zijn positie zouden kunnen vormen, werden door diens veiligheidsdienst van samenzwering of spionage beschuldigd en uitgeschakeld. Saddam wist zich daardoor achter de schermen op te werken tot de werkelijke machthebber.⁹

Toen de oude en zieke president Al Bakr in augustus 1979 zijn functie neerlegde, werd Saddam dan ook president. Bij de machtswisseling liet hij een groot aantal hoge officieren executeren. Tot de kleine kring van trouwe strijdmakkers, die hij om zich heen verzamelde behoorden o.a. Taha Yasin Ramadan, commandant van de partijmilitie, Izzat Ibrahim, vice-voorzitter van de Ba'thpartij, Tareq Aziz, gedurende lange tijd minister van buitenlandse zaken. Zijn halfbroers Barzan en Sabawi werden chef van de inlichtingen- en de veiligheidsdienst, zijn neef en zwager Adnan Khairallah beheerde tot zijn mysterieuze dood bij een helikopterongeluk in mei 1989 het ministerie van defensie. Twee neven, Kamil Madjid en Abdel Madjid waren verantwoordelijk voor de militaire industrie en de binnenlandse veiligheidsdienst.

Door middel van een uitgebreid netwerk van veiligheidsagenten en informanten probeerde Saddam de Iraakse samenleving zoveel mogelijk te controleren en te beheersen. Daarbij werd buitengewoon hard opgetreden tegen mogelijke opposanten, in het bijzonder uit kringen van Koerden en de grote achtergestelde, sji'ietische bevolkingsgroep. Toen de laatste zich, mede onder invloed van de revolutie in Iran, meer ging manifesteren, liet Saddam een groot aantal van haar leiders liquideren. De Iraakse geestelijke leider ayatollah Mohammed Bakr al Sadr werd in april 1980 opgehangen. Bovendien poogde Saddam door een persoonsverheerlijking, die soms aan het absurde grensde, zichzelf als de leider bij uitstek van niet alleen Irak, maar ook de Arabische wereld te presenteren.¹⁰ Het Ba'th-ideaal van Arabische eenheid zou door

⁷ Biografieën van Assad: P. Seale — *Asad, the struggle for the Middle East*. Londen (1988); M. Ma'oz — *Asad, the sphinx of Damascus, a political biography*. Londen (1988).

⁸ Zie ook: R.H. Hoff — *Minderheden in Syrië en Libanon*, in: C. van der Linde en P. de Rooy (red) — *Op zoek naar stabiliteit in de Oriënt*. Den Haag (1989)31-48.

⁹ Zie: S. al Khalil — *Republic of fear, the politics of modern Iraq*. Berkeley (1989); M. Farouk Slugett en P. Slugett — *Iraq since 1958, from revolution to dictatorship*. Londen (1987).

¹⁰ Voorbeelden hiervan: A. Iskander — *Saddam Husein, the fighter, the thinker and the man*. Hachette, Parijs (1980); F. Matar — *Saddam Hussein, the man, the cause and the future*. Londen (1981).

middel van zijn persoonlijke leiderschap moeten worden gerealiseerd. Daartoe wierp hij zich ook op als de grote verdediger van de Arabische natie tegen het gevaar van de Iraanse islamitische revolutie van Khomeini en hij bleek bereid daarvoor een lange en bloedige oorlog met het buurland te voeren. De uitzichtloze stellingenoorlog met Iran dwong Saddam steeds meer een opportunistische politiek te voeren, die soms regelrecht in strijd kwam met de Ba'th-ideologie. De nauwe samenwerking met de conservatieve Arabische Golfstaten, de herstelde betrekkingen met Egypte en de VS stonden haaks op de „heldhaftige strijd tegen feodalisme en imperialisme”. Eind jaren '80 week ook de propaganda van Irak in veel opzichten af van de oorspronkelijke Ba'th-ideologie. Om binnenlandse steun te mobiliseren werd er geappelleerd aan een Iraaks nationalisme (teruggaande op het rijk van Nebukadnezar in de oudheid) en zelfs de islam (Saddam als vroom moslim, afstammeling van de profeet).

De parallellen tussen de ontwikkelingen binnen de Iraakse en de Syrische Ba'thpartij zijn frappant. In beide gevallen maakte een door minderheidsleden gedomineerde „klik” van familieleden, vrienden en verwanten zich via de Ba'thpartij van de macht meester. De Ba'th-ideologie fungeerde in beide gevallen vaak als een verhulling voor de ware politieke doeleinden. In beide gevallen waren ze een weinig geloofwaardig vertolker van deze ideologie en in beide gevallen prevaleerde, ongeacht het met de mond beleden Arabische-eenheidsideaal, het belang van de eigen staat.

Het was vooral dit laatste dat beide regimes op voet van oorlog met elkaar bracht. Was er in 1978 nog even een korte toenadering tussen Bagdad en Damascus, het volgende jaar al beschuldigde Saddam zijn Syrische ambtgenoot van samenzwering

tegen zijn bewind en zijn leven. In de oorlog tussen Irak en Iran koos Syrië dan ook (niet gehinderd door ideologische overwegingen) partij voor het niet-Arabische en theocratische Iran. In 1982 sloot het de oliepijpleiding van Irak naar de Middellandse Zee over zijn grondgebied, waarmee het de Iraakse olie-export ernstig belemmerde. Na de beëindiging van de eerste Golfoorlog in 1988 zwoer Saddam wraak. Hij voorzag de fel anti-Syrische christelijke Libanese generaal Michel Aoun op grote schaal van wapens en steunde PLO-leider Yasir Arafat in zijn anti-Syrische opstelling (Syrië eiste zelf de behartiging van de Palestijnse kwestie op in het kader van „Groot-Syrië”). Het mag dan ook geen verbazing wekken dat Assad de feodale emir van Koeweit te hulp schoot en desnoods met het imperialistische Amerika samenwerkte om aan de Iraakse machtsaspiraties een halt toe te roepen.

Voorlopig lijkt het erop dat Assad daarmee een goede keuze heeft gedaan. Syrië is uit zijn internationale isolement gekomen, kreeg de vrije hand in Libanon en ruime subsidies uit de Arabische Golfstaten.

Van het oude Arabische eenheidsideaal, waarvoor de oorspronkelijke Ba'thpartij streed, is weinig meer over. De oude ideoloog Michel Aflaq, die zich in Bagdad had gevestigd, gaf min of meer noodgedwongen zijn zegen aan het regime van Irak, maar zijn werkelijke invloed was nihil geworden. In 1989 kreeg hij in Bagdad een staatsbegrafenis. De mede-oprichter van de Ba'thpartij, Salah al din Bitar, vertoefde als balling in Parijs, waar hij in geschrifte aandacht bleef vragen voor zijn oorspronkelijke politieke idealen, tot hij in juli 1980, waarschijnlijk door de Syrische geheime dienst, werd vermoord.

Waarom draait het in de logistiek?

Kunnen wij leren van de logistieke ontwikkelingen in het bedrijfsleven?

Logistiek is van oorsprong een militair begrip. Naar het militaire voorbeeld heeft de logistiek haar intrede gedaan in de onderneming. En nu? Ontwikkelingen in het bedrijfsleven zoals *Integrale logistiek*, *Integrale goederenstroombesturing*, *Just in time*, *Manufacturing resources planning*, *Optimized production technology*, *Integrale kwaliteitszorg*, *Total quality control*, *Total productive maintenance*, en wellicht nog vele andere, kunnen worden gekoppeld aan het begrip ondernemingslogistiek. Wat betekenen deze ontwikkelingen nu voor de militaire organisatie? Kunnen en moeten wij ze volgen?

Om die vragen te beantwoorden kijken wij eerst naar de factoren die ten grondslag liggen aan de ontwikkelingen in de ondernemingslogistiek en naar de drijfveren erachter. Vervolgens kijken wij of wij een parallel hieraan kunnen trekken voor de militaire organisatie om vast te stellen of er ook reden is voor meer aandacht voor de militaire logistiek. Daarna stellen wij de samenhang hiermee vast van concepties als *Integrated logistic support* en *Life-cycle costing*, die uit de Amerikaanse defensieorganisatie afkomstig zijn. Wij kijken ook naar het onderscheid tussen materieeldienstlogistiek en bevoorradingsdienstlogistiek. Dat doen wij omdat wij in de KL, anders dan in een onderneming, materieeldienstgoederen en bevoorradingsdienstgoederen onderscheiden. Wij besteden ook kort aandacht aan de vraag hoe wij operationele commandanten in de logistieke sector „kunnen afrekenen”. Tot slot ronden wij de beschouwing af met een samenvatting en onze bevindingen.

Derde industriële revolutie

Bij maatschappelijke ontwikkelingen is het altijd moeilijk exact oorzaak en gevolg te onderschei-

den. Een feit is echter dat de producent tegenwoordig veel meer rekening moet houden met de wensen van de consument. Een goed voorbeeld hiervan levert de automobiellindustrie. In het begin van deze eeuw was er voor de afnemer bijna geen keuze mogelijk: hij kon slechts voor één model in één kleur terecht bij één bepaalde fabrikant. Tegenwoordig kan de consument opgeven welke kleur hij wenst, hoeveel portieren, welk type motor, enz. Het gevolg is dat de autofabrikant van nu rekening moet houden met de individuele order van de consument. Maar die individuele order werkt wel door in de planning en uitvoering van de productie. Het gaat erom de consument zoveel mogelijk op zijn wenken te bedienen. Dat stelt eisen aan de flexibiliteit in de productie en daarmee ook aan de flexibiliteit in de goederenstroombesturing. De baten moeten echter wel blijven opwegen tegen de lasten.

In zo'n situatie moest de aandacht wel verschuiven van *cost accounting* naar *management accounting*. Dat betekende ook het verlaten van enkele dogma's in de kwantitatieve beslissingsondersteuning van het management. Het beter doorgronden van het begrip flexibiliteit in de industriële productie (het „Japanse economische wonder”) hing hiermee samen. Beide factoren leidden tot meer aandacht voor integrale logistiek in de industrie. Met integraal bedoelen wij: vermijden van het suboptimale. Want daar zit de winst, zowel op micro-economisch (onderneming) als op macro-economisch niveau (naties, multinationals). Het lijkt welhaast een „derde industriële revolutie”, ofte wel een sprong voorwaarts in de stijging van de industriële produktiviteit (de verhouding van resultaat en offer in geldtermen).

Twee belangrijke knelpunten voor een aanmerkelijke produktiviteitsstijging zijn in de afgelopen decennia aangepakt: de overdrachts- en verwer-

kingstijd van informatie (informatie- en communicatietechnologie) en de omsteltijden van machines (flexibele fabricagesystemen). Wellicht is of wordt de volgende bottle-neck de flexibele werknemer. Dat zien wij eigenlijk al bevestigd in de ontwikkeling die bekend is als *Human resources management*.

Waarom draait het in de ondernemingslogistiek?

Het belang van de logistiek in ondernemingen is vrij eenvoudig af te leiden uit de in afb. 1 vermelde bedrijfseconomische wetmatigheid. De omloopsnelheid van het werkkapitaal geeft aan hoe snel de uitgaven die wij doen om aan het werk te blijven, weer terugvloeien als inkomsten. Deze omloopsnelheid wordt vooral bepaald door de doorlooptijd in de productie (de snelheid waarmee betalingen worden gedaan en ontvangen speelt overigens ook een rol). De winstmarge ontstaat dan uit het verschil tussen de omzet en de gemaakte kosten. Vooral de benuttingsgraad van de produktiemiddelen, maar bv. ook *overheadkosten* zijn belangrijk. Het haalbare bedrijfsresultaat per tijdseenheid is dus sterk afhankelijk van de keuze van de productieorganisatievorm: gericht op grote doorstroomsnelheid en op hoge capaciteitsbenutting. Flexibiliteit in de productie betekent frequent omstellen van machines. Dat gaat ten koste van de doorstroomsnelheid in de productie. Lange omsteltijden van machines (niet-productieve tijd) maken grote series noodzakelijk. Wanneer de omsteltijden van de produktiemiddelen erg klein kunnen zijn, dan kunnen de seriegroottes ook veel kleiner zijn. Bij een seriegrootte van 1 zouden wij kunnen spreken van een „flow-stuksproduktie”. De doorstroomsnelheid kan op die manier bij een hoge benuttingsgraad toch zeer groot worden. Dit is het streven in de Japanse ontwikkeling *Single minute exchange of dies*: minimaliseren van omsteltijden van bewerkingsmachines. Wij zouden dit kunnen vergelijken met het zo kort mogelijk houden van de pitstop in de autoracerij.

Het Japanse economische wonder is voor een belangrijk deel gebaseerd op het voorgaande. In Japan werd voor het eerst het adagium van de *five zero's* in de praktijk gebracht: *zero stock* (geen voorraden), *zero stops* (geen ongeplande stagnaties in de productie), *zero faults* (geen kwaliteits-

gebreken, geen afkeur of uitval), *zero delay* (geen omsteltijden) en *zero loss* (geen materiaalafval).

Een beter financieel bedrijfsresultaat per tijdseenheid geeft ons de ruimte te investeren in maatregelen die zowel doorstroomsnelheid als winstmarge gunstig beïnvloeden. Wij zien dan ook dat de terugverdientijd van deze investeringen steeds gunstiger wordt. De essentie is dat wij verbeteringen in de doorstroomsnelheid en in de winstmarge steeds met een gunstiger factor kunnen vermenigvuldigen tot een verbetering van het bedrijfsresultaat per tijdseenheid. Hierin zit nu precies de drijfveer voor de aandacht voor logistiek in de onderneming. Daardoor ontstaat immers de moge-

$$\text{Bedrijfsresultaat per tijdseenheid} = \frac{\text{Omloopsnelheid}}{\text{werkkapitaal}} \times \text{Winstmarge}$$

Afb. 1 De „draaimolen” in de onderneming

lijkheid het aantal varianten van produkten te vergroten. Dat kan dan weer leiden tot vergroting van het marktaandeel van de onderneming.

Elke stagnatie in de „flowproduktie” bedreigt de „draaimolen”. Dat geldt ook voor elke inefficiency die afbreuk doet aan de winstmarge. Het is dan ook zeer de moeite waard in de productie aan kwaliteitszorg te doen. Eenvoud van organisatie (korte en duidelijke communicatielijnen) en een systeem voor kwaliteitsbeheersing zorgen ervoor dat de „draaimolen” soepel en steeds sneller kan ronddraaien.

Het belang van preventief onderhoud wordt nu ook duidelijk: zo min mogelijk ongeplande stagnaties in de productie. De produktiviteitsverhoging van het productieproces leidt immers tot hogere onderhoudsafhankelijke kosten (produktiestandkosten). En dus zien wij een verdere verschuiving van correctief naar preventief onderhoud. Onderhoud moeten wij nu niet meer alleen zien als kostenpost, maar eerder als voorwaarde om de „draaimolen” aan de gang te houden. Het is in zo'n situatie noodzakelijk dat wij aan storingsanalyse doen. Daarmee kunnen wij namelijk trachten de oorzaken van onderhoud te achterhalen en te voorkomen.

Door het verhogen van de doorstroomsnelheid zien wij dat de voorraden kleiner kunnen worden. Er is immers minder onderhanden werk in de productie. De afname van toegeleverde materialen kan frequenter en regelmatig gaan, dus kunnen

ook voorraden van toe te leveren materialen kleiner worden. Kosten die wij hierdoor besparen hebben bv. betrekking op ruimtebeslag, kapitaalbeslag, incurante voorraden, verwerken van materiaal. Dat komt de winstmarge ten goede. Hiertoe moeten wij echter wel eisen stellen aan de toeleveranciers. Dat is een van de aspecten van het *zg. co-makership*.

Aanvankelijk zien wij de mogelijkheden om de „draaimolen” te versnellen beperkt door financiële investeringsruimte. Zolang dat de grootste beperking is, loont het de moeite terug te keren naar de *core business*: als onderneming moeten wij ons veel sterker beperken tot de primaire processen. De rest (ondersteunende processen) besteden wij uit, zodat vaste kosten variabel worden en er investeringsruimte vrijkomt om de eigen „draaimolen” te versnellen. Dit is de verklaring voor de ontwikkeling in het bedrijfsleven om in ruimere mate activiteiten uit te besteden.

Wij zien dus dat het er in de onderneming in het algemeen om gaat de opbrengst te verhogen door vergroting van de doorstromingsnelheid. Om dit te kunnen doen moeten wij de kwaliteit van de organisatie verbeteren. Dan blijkt het mes ook te snijden aan de kant van de efficiency (winstmarge), waarmee het primaire effect nog wordt versterkt.

Waarom draait het in de militaire logistiek?

Als belangrijkste verschil met een onderneming zien wij dat de defensieorganisatie geen geldelijke opbrengst kent als bedrijfsresultaat. Bovendien kent de militaire organisatie geen veranderende afnemersmarkt: het militaire produkt *gevechtskracht* of *veiligheid* kunnen wij zien als een collectief produkt dat de „consument” alleen maar kan accepteren. Het ligt daardoor niet onmiddellijk voor de hand aan te sluiten bij de civiele trends. Is er dan nog wel belang voor bv. de Koninklijke landmacht om erg veel aandacht te besteden aan logistiek en kwaliteitszorg?

$$INV = OB \times (1/BGR) \times APR$$

Afb. 2 De militaire (bedrijfseconomische) „draaimolen”

INV benodigde investeringsruimte voor een type wapensysteem
OB operationele behoefte (aantal)
BGR benuttingsgraad
APR aanschaffingsprijs van een wapensysteem

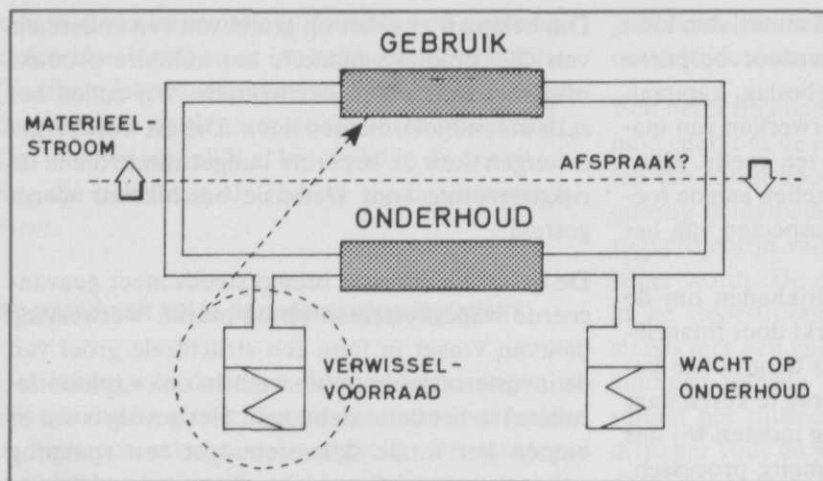
Dat belang is er zeker op grond van een andere eis van de „politieke markt”: het militaire produkt mag niet steeds duurder worden. Wij zullen het zelfs met minder moeten doen. Die eis wordt afgedwongen door de beperkte budgetruimte die in de rijksbegroting voor Defensie beschikbaar wordt gesteld.

De defensie-industrie brengt steeds meer geavanceerde wapensystemen op de markt. Verwerving daarvan vraagt in feite een structurele groei van de investeringsruimte (en wellicht ook exploitatieruimte) in het defensiebudget. Het gevolg is dat er binnen het totale defensiebudget een spanning ontstaat tussen investeringsruimte en exploitatieruimte. Deze spanning brengt het gevaar mee dat wij in de verleiding komen „problemen door te schuiven naar de exploitatiefase” van het materieel en om het „elastiek” in de prestatienormen (inzetbaarheid) nog wat op te rekken. Op die manier kunnen wij er zeker van zijn dat er steeds minder investeringsruimte beschikbaar komt. De exploitatieuitgaven zullen immers relatief een steeds groter percentage van het totale budget opeisen. Ook zien wij het gevaar ontstaan dat „besparingen” op korte termijn het steeds vaker zullen gaan winnen van de wijsheid voor de langere termijn. In de organisatie kan iedereen zich hierdoor gaan richten op het „uit de problemen blijven” (dus de minimumnorm net niet onderschrijven) in plaats van te streven naar maximale prestaties.

Is er een militaire (bedrijfseconomische) „draaimolen”?

Het kan ook anders. Als wij de aanschafprijs van een wapensysteem als onbeïnvloedbaar beschouwen, dan kunnen wij de benodigde investeringsruimte voor dat wapensysteem bepalen door de factoren *operationele behoefte* en *benuttingsgraad* (zie afb. 2). Uit logistiek oogpunt moeten wij de operationele behoefte ook als gegeven beschouwen. De enige beïnvloedbare factor is dan de benuttingsgraad. Daaronder verstaan wij de verhouding tussen de voor gebruik beschikbare tijd en de totale beschikbare tijd van een wapensysteem (die heeft dus een waarde tussen 0 en 1).

De invulling van de benuttingsgraad bepalen wij vooral door voor onderhoud noodzakelijke stilstandstijd in de gebruiksfase van het materieel te

Afb. 3 Kringloopmodel

voorspellen. Als wij die stilstandtijd minimaliseren kunnen wij de behoefte aan investeringsruimte verlagen. Met name voor geavanceerde wapensystemen moeten wij de wachttijden en de netto bewerkingstijd voor correctief en preventief onderhoud minimaliseren.

In een kringloopstroom van materieel tussen een gebruiksproces en een onderhoudsproces gaat het om de minimaal noodzakelijke vulling van die kringloop opdat het gebruiksproces steeds kan beschikken over het noodzakelijke materieel (zie afb. 3). Ook voor de repareerbare componenten van wapensystemen kunnen wij een kringloopmodel hanteren. Daarvoor geldt immers dezelfde redenering.

Op welke wijze kunnen wij nu in de KL de doorstroomsnelheid in het onderhoudsproces verhogen? En levert dit dan tevens een efficiencywinst op? Allereerst moeten wij dan het stochastische karakter van het onderhoudsaanbod beperken door zoveel mogelijk gebruik te maken van preventief onderhoud. Dit is immers goed voor te bereiden en te plannen, zodat wij allerlei wachttijden kunnen vermijden. Bovendien kunnen wij overwegen te investeren in diagnoseapparatuur; daarmee kunnen wij de netto bewerkingstijd in het onderhoud terugbrengen tot (de)montagetijd. Investerings voor het organiseren van storingsanalyse (gericht op het aanpakken van oorzaken i.p.v. het verhelpen van de symptomen) komen dan zowel ten goede aan het verhogen van de doorstroomsnelheid in het onderhoudsproces als aan de efficiency (minder onderhoud). Bovendien levert een regelmatige en deterministische vraag

naar reservedelen een efficiencywinst op in de distributie van reservedelen.

De „draaimolen” in de KL

De behaalde efficiencywinst kunnen wij ook uitdrukken in een geringere behoefte aan financiële exploitatieruimte. Die ruimte kunnen wij vervolgens weer gebruiken om de financiële investeringsbehoefte te verkleinen. Ook hier zien wij dus een zichzelf versterkende werking. Die werkt uit op de geringere behoefte aan totale financiële ruimte in het defensiebudget: ook hier dus een „draaimolen”. En als politici en legerleiding beseffen dat ook deze „draaimolen” steeds sneller moet draaien om de geavanceerde wapensystemen (*technology push*) te kunnen blijven kopen, dan moet het mogelijk zijn te ontkomen aan het gevaar van minimumgedrag in de KL. Investerings in maatregelen om de doorstroomsnelheid en de kwaliteit in het onderhoudsproces te vergroten waarborgen de aanschaf van het geavanceerde materieel van morgen. Bezuinigingsdoelstellingen op korte termijn hebben het enorme risico avechts te kunnen uitwerken.

Integrated logistic support en Life-cycle costing

Wij hebben gezien dat wij steeds beter inzicht moeten krijgen in het storingsgedrag van het materieel van de KL. Dat geldt voor het huidige materieel, maar ook voor het toekomstige. Als wij gebruik maken van deze expertise bij het ontwerp van nieuw materieel, dan kunnen wij de snelheid

van de logistieke „draaimolen” al op de tekentafel beïnvloeden. Hiermee komen wij op de Amerikaanse concepties *Integrated logistic support* en *Life-cycle costing*. In beide concepties ligt de doelstelling besloten het ontwerp van de technische systemen niet uitsluitend te richten op de functionele prestaties, maar ook op de gewenste logistieke prestaties in de exploitatiefase. Het succes van toepassing van deze concepties moeten wij uiteraard wel afhankelijk stellen van de mate waarin de afnemer van wapensystemen kan zijn betrokken bij het ontwerp van die wapensystemen door de fabrikant. Die betrokkenheid zelf is weer afhankelijk van het succes van internationale samenwerking bij de verwerving van materieel.

Bevoorradingdienstgoederen

Bij onderhoud gaat het vooral om zg. materieel-dienstgoederen, maar in de KL kennen wij ook zg. bevoorradingdienstgoederen. Die mogen in een verhaal over militaire logistiek niet buiten beschouwing blijven. Voor deze goederen kunnen wij een vergelijking maken met de ziekenhuislogistiek. In ziekenhuisorganisaties heeft men bij medische apparatuur ook te maken met geavanceerd materieel. De kosten van de gezondheidszorg hebben door de aanschaf daarvan de neiging voortdurend te stijgen. Bij medische apparatuur zien wij echter een extra probleem: het gaat vaak om unieke en zeer gespecialiseerde apparatuur met een beperkte benuttingsgraad. Hierdoor kunnen wij in de „materieeldienstlogistiek” in ziekenhuizen niet gemakkelijk voordelen behalen. Daarom zoeken wij daar vooral naar efficiencywinsten in de „bevoorradingdienstlogistiek”. Het opvoeren van de „draaimolen” snelheid met een zichzelf versterkend effect is nauwelijks mogelijk (tenzij men tot vergaande specialisatie zou besluiten om de benuttingsgraad op te voeren).

Dat is bij de KL anders: daar kunnen wij ook de efficiencywinsten die in de bevoorradingdienstlogistiek zijn te behalen, gebruiken voor de zichzelf versterkende efficiencywerking in de materieeldienstlogistiek. Daardoor blijft het zoeken naar efficiencywinst in de distributie van de bevoorradingdienstgoederen een belangrijke kwestie. En wellicht kunnen wij ook in deze sector het productiviteitsniveau nog verhogen van de tegenwoordi-

ge technologische mogelijkheden voor communicatie en dataverwerking.

Flexibiliteit als attribuut van gevechtskracht

Kijken wij naar de logistieke sector in de KL, dan treffen wij daar thans nauwelijks zinvolle kostenregistratie aan (uit managementsoogpunt).

Voor operationele commandanten in de logistieke sector zijn kosten niet of nauwelijks bekend. Toch wordt van hen verwacht dat zij kostenbewust managen. Wij kunnen ons afvragen of het niet veel verstandiger is het operationele management in de logistieke sector af te rekenen op de factor tijd. Deze is op lokaal niveau goed te meten en vergt geen omvangrijke registraties. Met een dergelijke aanpak maken wij in elk geval de *slack* in de organisatie zichtbaar: de logistiek zal vermoedelijk beter gaan presteren dan operationeel gezien noodzakelijk is. Daarmee kunnen wij ons voordeel doen: op beleidsniveau wordt het dan mogelijk zodanige randvoorwaarden te creëren dat de speling kan verdwijnen. Dat is dan efficiencywinst.

Het minimaliseren van doorlooptijden in de logistiek moet bijdragen aan de flexibiliteit van de militaire operaties. Kleine voorraden onderhanden werk dragen immers bij aan de beweeglijkheid van de eenheden. De afruil „vertraging van bevoorrading” versus het „omvangrijke voorraden meeslepen” gaat uit van een (te) beperkte transportcapaciteit (of benutting daarvan). Dat moeten wij beschouwen als een suboptimale afweging.

Extra transportcapaciteit (eventueel door verhoogde benutting) kan de snellere werking van de „draaimolen” ten goede komen. Die snellere werking werkt uit op de efficiency, maar ook de gevechtskracht is ermee gediend.

Sleutel tot beheersing van defensieuitgaven

Zo beschouwd zal duidelijk zijn dat met het oog op de beheersing van de defensieuitgaven een sleutelrol is weggelegd voor de zg. *maintenance engineering*; dit is een technisch-bedrijfskundig vakgebied. Techniek staat daarbij in het teken van de logistiek. Beide vakgebieden moeten voor de KL-organisatie worden gezien als kritieke succesfactoren. Dat zou herkenbaar moeten zijn in de oplei-

dingen, zoals aan de KMA, maar ook in het bij-
scholingsaanbod.

Samenvatting

In dit artikel hebben wij nagegaan wat de relevantie voor de militaire logistiek is van de logistieke ontwikkelingen in de marktsector. Deze civiele ontwikkelingen betekenen namelijk een sprong voorwaarts in de stijging van de industriële produktiviteit. Veel logistieke problemen werden (en worden vaak nog) suboptimaal opgelost. De winst zit in het integraal oplossen ervan. Dat is mogelijk door betere inzichten in de zg. *management accounting*, maar ook door het verkorten van overdrachts- en verwerkingstijden van informatie en het verkorten van omsteltijden van machines.

Een defensieorganisatie als de KL kent geen geldelijke opbrengst als bedrijfsresultaat. Bovendien

is er geen sprake van een consumentenmarkt, maar van een politieke markt. Ondanks deze verschillen met de marktsector is aan te tonen dat juist de militaire logistiek een belangrijke sleutel bevat voor de beheersing van de defensieuitgaven. Om die te benutten moet de aandacht in het onderhoud en de bevoorrading worden gevestigd op de doorstromingsnelheden van materieel en materiaal. Maatregelen hiertoe hebben namelijk een gunstig effect op zowel effectiviteit (gevechtskracht) als efficiency (defensieuitgaven). Daardoor kan er sprake zijn van een zichzelf versterkend effect, dat leidt tot een produktiviteitsstijging.

Hier is een sleutelrol weggelegd voor de zg. *maintenance engineering*: een technisch-bedrijfskundig vakgebied, waarbij de techniek ten dienste staat van de logistiek. Dat laatste zou vooral herkenbaar moeten zijn in de opleidingen.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?

Dat k n: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de secretaris: Beringlaan 13, 2803 GA Gouda.

The Great War and modern memory

door P. Fussell, 363 blz., geïll. Uitg.: Oxford University Press, Oxford, 1990. Prijs: £ 5,99. ISBN: 0.19.502171.1

De belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog is de laatste jaren stijgende omdat meer dan voorheen op de overeenkomsten tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog wordt gelet dan op de verschillen.

Het onderhavige boek is een herdruk van de in 1975 verschenen eerste uitgave. De auteur heeft nagegaan hoe in Engelse literatuur, memoires en dagboeken de beeldvorming over de Eerste Wereldoorlog heeft plaatsgevonden. Hij heeft zich beperkt tot de frontsoldaten uit de Engelse sector in Noord-Frankrijk en België. Zijn „kroongetuigen” zijn Siegfried Sassoon, Robert Graves en Edmund Blunden. Voorts raadpleegde hij zeer veel memoires, dagboeken en brieven van Engelse militairen uit die tijd. Bepalend voor de wijze waarop door de tijdgenoten de Eerste Wereldoorlog werd beschreven en ervaren, was de Engelse samenleving van vóór de oorlog. Het taalgebruik van schrijvers en dichters uit die tijd werd overgenomen. De Engelse opvattingen over sport en spel werden onverkort in de frontlijn gehandhaafd, waardoor soms absurde situaties ontstonden. Zo werd meermalen tijdens een aanval een voetbal naar voren geschopt waar men achteraan holde tot de Duitse linies waren bereikt of men was gesneuveld. Fussell laat zien hoe de betekenis van sommige woorden veranderde. Saillan-

te voorbeelden zijn *intercourse*, *erection* en *ejaculation*.

In hoofdstuk 2 wordt een uitstekende beschrijving gegeven van het dagelijkse leven in de loopgraven. Opmerkelijk de korte afstand tussen de loopgraven, met al hun ellende, en de beschaafde wereld: in Engeland kon men het gebulder van de kanonnen horen en een officier, die 's ochtends nog in de loopgraven ontbeet, kon 's avonds in zijn Londense club dineren. Met Engeland was er een uitstekende postverbinding en de soldaten aan het front kregen veel boeken toegezonden. De Engelse literatuur kon hierdoor een sterke invloed uitoefenen op de dagboekschrijvers die, met het beeld van Engeland voor ogen, hun eigen gruwelijke ervaringen aan het papier toevertrouwden.

In het hoofdstuk *Adversary proceedings* gaat Fussell op allerlei tegenstellingen in zoals vriend/vijand, officier/soldaat, staf/troep, frontsoldaat/thuisfront. Uitvoerig is de totstandkoming van het vijandbeeld behandeld en volgens de auteur stond in al deze zaken de Eerste Wereldoorlog model voor de Tweede. Ondanks de korte afstand tot het front was door de censuur en de propaganda de Engelse bevolking slecht geïnformeerd over de werkelijke gang van zaken aan het front. Tijdens de oorlog vond een sterke mythevorming plaats en er ontstonden veel geruchten. Schr. behandelt op boeiende wijze de oorzaken daarvan en wijst op de identieke ontwikkeling tijdens de Tweede Wereldoorlog. De typische Engelse fronthumor wordt goed geanalyseerd. Bijzondere aandacht is besteed aan de Engelse opvattingen over het landschap en de landschappelijke rust. De beschrijving

daarvan, met name die van de rozen en klaprozen, had een onmiskenbare invloed op de „oorlogsliteratuur”. Het beroemde gedicht van John McCrae *In Flanders Fields* wordt hierbij natuurlijk behandeld. Op fijnzinnige wijze behandelt Fussell de homo-erotische aspecten van de Engelse samenleving aan het front. De weerslag daarvan in de literatuur, met name in de poëzie, wordt duidelijk aangetoond en behandeld.

Dit is geen eenvoudig boek! Dat komt vooral door de wijze waarop de Engelse literatuurgeschiedenis erin is geïntegreerd. Het geeft veel feitelijke informatie over het leven in de frontlijn en de invloed daarvan op de Engelse samenleving. Steeds weer heeft schrijver het verband tussen oorlogservaring en de verbeelding daarvan in beschouwing genomen. Kost het lezen van dit boek enig doorzettingsvermogen, de verdieping van de eigen kennis van de Eerste Wereldoorlog en de Engelse samenleving is dat meer dan waard. drs. J. W. M. SCHULTEN, Ikol vbdd b.d.

Uitgestelde bevrijding

Volkeren van oostelijk Europa na de Tweede Wereldoorlog, door prof. dr. Z.R. Dittrich, 222 blz. Uitg.: Spectrum, Utrecht, 1991. Prijs: f 39,90. ISBN: 90.274.2747.X

Bij zijn beschrijving van de omstandigheden waarin de volkeren van oostelijk Europa gedurende de periode van communistische overheersing verkeerden heeft schr. gekozen voor een thematische aanpak. Hierdoor kunnen de ontwikkelingen in de verschillende landen goed met elkaar worden vergeleken. In een aantal korte schetsen van elk ca. 10 blz. worden de verschillende instituties en maatschappelijke groeperingen behandeld. Ook wordt op dezelfde wijze een overzicht gegeven van de economische en de machtspolitieke ontwikkelingen in de desbetreffende landen. Schr. heeft niet gekozen voor de term „Midden-Europa”

omdat die volgens hem vóór 1945 was verbonden aan het Pangermanisme en de groot-Duitse gedachte. In de schetsen over de boeren, adel, kerk en overheid worden de ontwikkelingen sedert de middeleeuwen behandeld. Hieruit blijkt duidelijk, dat het communisme vele voorzaten heeft gehad. De refeodalisatie in de 16e eeuw en de daaruit voortvloeiende horigheid van de boeren gedurende de volgende twee eeuwen hebben geleid tot een grote volgzzaamheid. Ook leidde dat tot het zich aansluiten bij de grootste groep om geen risico te lopen. Volgens Dittrich is die houding een verklaring voor de winst van de christen-democraten in de voormalige DDR; ook in de gebieden, waar men van oudsher overwegend socialistisch stemde. Het strenge centralisme en dirigisme van de communistische machthebbers vormden dan ook voor velen geen breuk met het verleden. Schr. noemt dat voor de toekomst van Europa een „griezelige hypotheek”.

De toekomstige rol van kerken is moeilijk in te schatten; de Oosterse kerken kennen het verzetsrecht niet, en de Westerse kerken hebben soms tamelijk nauwe banden met vroegere of recente regimes gehad. De adel, die in het verleden een grote en soms een overheersende invloed had, is vrijwel geheel verdwenen. Toch blijven verschillende leidende figuren (o.a. Jaroezelski) hun wortels in die groep te hebben.

Doordat de steden in het algemeen te gering in aantal en omvang waren, heeft ook de burgerij nauwelijks invloed gehad op de maatschappelijke ontwikkelingen. Tot de intelligentsia werden in oostelijk Europa allen gerekend, die enige ontwikkeling hadden en afstand hadden genomen van het regime. Opmerkelijk is, dat vertegenwoordigers van deze groepering, die aanspraak maakten op politiek leiderschap, veelal weinig of geen tegenspraak accepteerden.

Vanwege de opstelling van die groepering was de bestuurlijke ervaring doorgaans gering.

De Russische revolutie vond tamelijk veel weerklank onder de arbeiders, maar niet overall, want in Oostenrijk en Polen bleef men de bestaande partijen steunen. De crisis

van de jaren '30 daarentegen bracht velen ertoe rechts-radicalen bewegingen te steunen. Met uitzondering van Polen blijken de arbeiders niet de initiatiefnemers voor de afbraak van het communisme te zijn geweest.

In de schets over de machtselite wordt beklemtoond, dat deze de door Gorbatsjov aangegeven koerswijziging aanvankelijk niet heeft willen volgen; toen men overstagging was het te laat. Volgens Dittrich was ongeveer 5% van de werkende bevolking onttrokken aan het arbeidsproces, omdat men deel uitmaakte van het „repressieapparaat”. Naar zijn indruk voeren de staatsveiligheidsdiensten een eigen koers en werden, buiten de politieke top om, intensieve contacten onderhouden met extremistische groeperingen zoals IRA en RAF. Helaas komen in deze schetsen de positie van de strijdkrachten en de banden met de Sovjetrussische militaire leiding niet aan de orde. Ook wordt nauwelijks ingegaan op de huidige positie van de vele (oud)partijgenooten, de voormalige bestuurders en de leden van het communistische machtsapparaat. In dat verband zou het interessant zijn te vernemen, wat de (geschatte) omvang van de groep is en welke hun mogelijke bedoelingen zijn.

De omvang van de verschillende groepen etnische minderheden is als gevolg van de gedwongen volksverhuizingen na de Tweede Wereldoorlog aanzienlijk verminderd, aldus schr. Het belangrijkste door hem onderkende probleem zijn de 1,8 miljoen Hongaren, die in Zevenburgen woonachtig zijn. De aanvankelijke harmonie tussen Hongaren en Roemenen (Timisoara) is verbroken door de rellen, die in maart 1990 plaatsvonden. Ook wijst Dittrich op de gastarbeiders, voornamelijk Vietnamezen, die steeds minder lijken te worden getolereerd. Grote groepen van hen zijn naar de landen van oostelijk Europa gezonden om door het verrichten van – veelal minder aangename – werkzaamheden de enorme schuldenlast van Vietnam te helpen verminderen.

De schets over de economie richt zich voornamelijk op de ecologische

problemen, die zijn veroorzaakt door de extensieve mijnbouw en de slordige benutting van de fossiele brandstoffen. De eerdere ervaringen met een markteconomie, de mate van industrialisatie en het eventuele potentieel aan grondstoffen worden echter niet behandeld.

Aan het slot beschrijft Dittrich in vijf schetsen de ontwikkeling van de interne en externe machtspolitisieke verhoudingen sedert 1945. Daarbij komt ook de betrokkenheid van de VS en de SU aan de orde. Uit de schetsen komt duidelijk naar voren, dat in vrijwel alle landen van oostelijk Europa een omvangrijke en sterke burgerij ontbrak en nog ontbreekt. Dat vormt een belangrijke verklaring voor het vrijwel ontbreken van een democratische traditie. Aangezien ook de elite grotendeels is verdwenen (adel) of in ongenade is gevallen (communistische leiders), is het niet onbegrijpelijk, dat het boek in mineur eindigt. Er zijn veel onzekerheden en schr. verwacht niet dat deze snel zullen worden opgelost. Aan het boek is een overzicht toegevoegd van de belangrijkste statistische en historische gegevens der landen.

Oostelijk Europa is voor velen een nog betrekkelijk onbekend gebied. Dit boek geeft een goed oriënterend overzicht; weliswaar niet diepgaand, maar voldoende om als geïnteresseerde met meer begrip de ontwikkelingen te kunnen volgen. Aangezien die interesse bij onze lezers mag worden verwacht is dit boek eigenlijk „verplichte” literatuur. Het boek heeft mij persoonlijk van begin tot eind geboeid. T. DE KRUIFF, bgen gn

De strijd om de Afsluitdijk

door E. H. Brongers, 84 blz., geïll.
Uitg.: Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1991. Prijs: f 18,90.
ISBN: 90.288.5130.5

Dit is het vijfde deeltje in de serie „battle-guides” (zie MS 159(1990) 523/524 en 160(1991)236). Voor de liefhebber van onze Nederlandse krijgsgeschiedenis een interessante uitgave. De routebeschrijving voert

de wandelaar weer door een van de belangrijkste strijdtonelen waar in de meidagen van 1940 in Nederland is gevochten, maar in dit geval met een opmerkelijk succes. Eerst ná de capitulatie kwamen de verdedigingswerken van Kornwerderzand in Duitse handen. Met slechts twee lichtgewonden waren de verdedigers gedwongen de, met veel moed en inzet gehanteerde, wapens neer te leggen en de Duitsers in deze goed ingerichte stelling toe te laten. De auteur — bekend van eerdere boeken over deze periode en ook over dit onderwerp — geeft op de hem bekende plezierige korte en kernachtige wijze de belangrijkste gebeurtenissen van de strijd weer als korte introductie op de wandeling. In de bijlagen vindt men achtereenvolgens de organisatie, de bewapening en de verliezen van de (versterkte) Duitse 1e Cavaleriedivisie, alsmede diverse praktische wetenswaardigheden, zoals de bereikbaarheid, relevante musea en een literatuurlijst.

De wandelroute over de voormalige stelling Kornwerderzand wordt uitgebreid in hfdst. 4 beschreven. Vanaf het startpunt, de parkeerplaats Kornwerderzand, voert de route naar het Kazemattenmuseum. Dit is ingericht in een deel van de toenmalige opstelling van de Nederlandse troepen. Men kan o.a. delen van de authentiek ingerichte Bunker nummer 4 en van een aantal andere bunkers bezichtigen. Een aantal bunkers, op de uiteinden van de zuidelijke havenpiëren en op het noordelijke deel, is door diverse omstandigheden moeilijk bereikbaar, maar wie die moeilijkheden overwint, krijgt een bijzonder goede indruk van deze sterke verdedigingspositie.

Van de tweede linie, ten westen van de spuisluizen gelegen, is het zuidelijke deel niet toegankelijk voor het publiek. Wel wordt kort beschreven wat men vanaf de noordelijke zijde aan restanten ziet. Het noordelijke deel zelf wordt in het boekje iets uitgebreider beschreven.

De Nederlandse verdedigingswerken zijn later in de oorlog door de Duitsers uitgebreid. Ook hieraan wordt aandacht besteed.

Samenvattend: een goed beschreven wandeling in de doorgaans minder omringde omgeving van de Afsluitdijk, maar een *must* voor wie belang stelt in de Nederlandse krijgsgeschiedenis. Wel wordt aangeraden het bezoek dan af te leggen tijdens de openingsuren van het Kazemattenmuseum: tussen 1 mei en 1 oktober op iedere woensdag en zaterdag tussen 10 en 16 uur. Anders zijn veel interessante zaken slechts aan de buitenzijde te bewonderen. Voor verdere informatie wende men zich tot de VVV in Makkum: (05158) 14 22.

D.W. HOEKENDIJK, lkol art

Beheersing van militaire macht

door C. Sieben (diss.), 264 blz. Uitg.: C. Sieben, K. de Vriezestraat, Groningen, 1991. Prijs: f 20,- ISBN: -

De auteur stelt zich ten doel de verhouding te onderzoeken tussen de politiek en de krijgsmacht. Daarbij poogt hij aan te geven, in welke mate de politiek die verhoudingen beheerst. De aandacht is met name gericht op de landstrijdkrachten en heeft betrekking op de periode dat de kernwapens deel gingen uitmaken van de wapenarsenalen. De wijze van beheersing kan, zo stelt hij, variëren van centraal tot decentraal. Hierbij kenmerkt de centralistische benadering zich door uitgebreide en rechtstreekse invloed vanaf het politieke niveau op de (in dit geval militaire) organisatie; bij een meer decentrale benadering is de beïnvloeding globaler en meer indirect. Deze laatste benadering wordt door schr. *evolutionair* genoemd. Hij pakt het probleem op door eerst na te gaan of het in de organisatie opnemen van kernwapens heeft geleid tot een bezinning over de eraan verbonden consequenties. Verondersteld wordt dat de grote uitwerking van de kernwapens heeft geleid tot een centralistischer beheersing. Omdat de invoering van kernwapens verschillende maatregelen van organisatorische aard heeft meegebracht, gaat schr.

vervolgens na of deze het centralisme in de beheersing hebben bevorderd. Vervolgens legt hij een relatie tussen een aantal gevonden structuurkenmerken van de organisatie en de invloed ervan op het beheersingsvraagstuk. Tot slot gaat hij na of de twee genoemde benaderingen door de politiek kunnen worden gebruikt om de militaire macht te beheersen.

Het invoeren van tactische kernwapens heeft in de VS in het begin nogal weerstand ontmoet. Aanvankelijk meende men dat kernwapens uitsluitend zouden moeten worden bestemd voor strategische inzet. Die mening werd versterkt omdat het enige beschikbare inzetmiddel — de bommenwerper — niet geschikt was voor de inzet van tactische kernwapens. Nadat geleidelijk inzetmiddelen waren ontwikkeld, kon in het begin van de jaren '50 met de invoering van tactische kernwapens in de US Army worden begonnen. Met name de regering Eisenhower, die een vermindering van de duurdere conventionele bewapening nastreefde, heeft dat gestimuleerd. Bij de in de jaren '50 gevoerde discussie over beslissingsbevoegdheden omtrent de inzet, waren de meningen verdeeld. In de VS gingen duidelijke stemmen op die stelden dat beslissingen over de inzet niet aan militairen mochten worden overgelaten. Omdat de kernwapens soms op een laag niveau in de organisatie waren ingedeeld, zou dat inhouden dat de politieke leiding ook tot op die niveaus zou moeten kunnen sturen.

De mogelijkheid tactische kernwapens in te zetten, leidde tot wijzigingen in de tactische doctrines en tot maatregelen om de overlevingskansen te vergroten. Dat vereiste o.m. een grotere flexibiliteit en beweeglijkheid, een betere bescherming en goede verbindingsmiddelen. De bescherming zou kunnen worden verkregen, door het optreden (van de verbonden wapens) te verleggen van de divisie naar de brigade. Daarbij zouden de kleinere eenheden (bataljons), door een grotere spreiding, geen lonend kernwapendoel meer vormen. De noodzakelijke beweeglijkheid vereiste motorisering en mechanisatie; in relatie met de bescher-

ming had de mechanisatie daarbij de voorkeur. Voor het verbeteren van de verbindingen werden, naast de netradio's, rayonverbindingssystemen ingevoerd.

Schr. schetst in dat kader ook de organisatiewijzigingen die bij de US Army en de KL hebben plaatsgevonden. Voor het optreden in Centraal-Europa werd de Landcent-divisie ontwikkeld; ook Nederland koos uiteindelijk hiervoor. In dit verband komen o.m. aan de orde: de invoeringsperikelen van de AMX (de YP-408 wordt nauwelijks genoemd), de bevoorrading met reservedelen klasse III en V, de financiële problemen, de reorganisatie van de KL (Plan Egel), de Defensienota 1974 en de aanpassing van de gevechtshandleiding. In de theoretische beschouwing worden, teruggrijpend op het eerder verhaalde, de geconstateerde problemen aan de orde gesteld bij o.m. de informatievoorziening, de verbindingen en de verzorging. Uitgebreid wordt ingegaan op de situatie in het Amerikaanse leger; over de KL worden daarentegen slechts enkele problemen vermeld en op de structurele aspecten en maatregelen wordt niet ingegaan. In een van de laatste hoofdstukken vertelt schr. hoe de US Army het beheersingsvraagstuk heeft aangepakt (beleid centraal en uitvoering decentraal).

De auteur blijkt niet optimistisch en stelt dat de complexiteit van de strijdkrachten in geval van een crisis kan leiden tot een niet meer beïnvloedbare escalatie. In dat kader stelt hij tevens, dat de decentrale aanpak het geschiktst is om de strijdkrachten te leiden, maar *onvoldoende mogelijkheid biedt om een oorlog te beheersen*.

Tot slot gaat hij nog in op de AirLand-Battle-conceptie en suggereert voor de divisie een overeenkomstige organisatie te kiezen als in de jaren '50, omdat deze met een infanteriezware component minder offensieve capaciteit heeft. Hij vergeet echter, dat binnen deze divisie een basisgroepering (de brigade) ontbrak en eerst voorafgaande aan het gevecht de groepering werd vastgesteld. Met deze organisatievorm zal de gewenste beheersing dus juist moeilijker worden. Kennelijk heeft

schr. zich hier door andere gedachten laten leiden dan met het hoofdthema werd beoogd.

Erkend moet worden, dat de complexiteit van de strijdkrachten kan bijdragen aan het verminderen van de mogelijkheid tot beïnvloeding van eenmaal in gang gezette processen. Het mag echter geen automatisch proces worden, dat tot escalatie leidt. Schr. suggereert dat in feite wel, doordat hij nauwelijks ingaat op de maatregelen, die zijn genomen om de politieke invloed zeker te stellen. In dat verband had de nucleaire release-procedure aan de orde kunnen worden gesteld, zoals beschreven in *FM 100-5* (1976)10-9, en in *MS 149*(1980)(1)46; m.a.w.: het politieke niveau kan wel degelijk aangeven voor welke aspecten een centrale sturing nodig is; *decentraal tenzij ...* geldt ook hier.

Bij zijn onderzoek is schr. kennelijk regelmatig op problemen gestuit en heeft die gebruikt als illustratie van de onbeheersbaarheid van complexe organisaties. Op zich is dat niet onjuist, maar door geen niveau aan te geven, krijgt men de indruk, dat de gehele organisatie onbeheersbaar wordt, als subelementen complex zijn.

De studie vestigt duidelijk de aandacht op de toegenomen complexiteit van de landstrijdkrachten en de gevolgen die deze kan hebben op de beheersbaarheid ervan. Doordat schr. daarmee eindigt ontstaat echter de indruk dat de studie (nog) niet af is. T. DE KRUIJF, bgen gn

De macht van de kazerne

Militairen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië, o.r.v. C. Huinder, 144 blz. Uitg.: St. X min Y beweging, Amsterdam, 1991. Prijs: f 17,50. ISBN: 90.72719.01.8

In politieke, historische en sociale wetenschappen is de plaats van de gewapende macht in het krachtenveld van nationale staten veelvuldig het onderwerp van studie en analyse. Het bezit van wapensystemen en de organisatie en training om deze doel-

treffend te gebruiken geven krijgsmachten een superieure machtsbron in handen waarmee zij vaak moeiteloos een heersende rol in samenlevingen kunnen opeisen. In de praktijk gebeurt dat ook veelvuldig.

Zo lezen wij in het onderhavige boekje, dat er sinds de Tweede Wereldoorlog sprake is van een sterke toeneming van het aantal door militairen gedomineerde staten. In 1960 deed die situatie zich voor in 13% van alle staten in de Derde Wereld, in het begin van de jaren '80 was dat aandeel tot 46% opgelopen. In Latijns-Amerika bereikte daarentegen het aantal militaire regimes onlangs een laagterecord. In de jaren tussen 1979 en 1990 vervingen daar maar liefst 11 burgerregeringen de heersende - uiteenlopende - vormen van door militairen overheerst be-

wind. In dit boek wordt de vraag aan de orde gesteld onder welke maatschappelijke voorwaarden militairen in ontwikkelingslanden een greep naar de macht doen, of juist níét doen. Belangrijk is daarbij aan te geven dat militairen niet in een maatschappelijk lichtledig opereren, maar in samenspel met civiele krachten, of juist confrontatie daarmee, tot actie overgaan.

Voor drie continenten, Afrika, Latijns-Amerika en Azië, analyseren de schrijvers, Hans Alles, Kees Biekart en Welmoed Koekebakker de civiel-militaire relaties. Zij beklemtonen daarbij vooral de interne factoren: zwakke burgerlijke krachten; diepgaande verstrengeling tussen civiele en militaire elites; het militaire apparaat als vaak enige grote en hecht georganiseerde maatschappelijke organisatie; de belangrijke rol van de strijdkrachten bij het verwerven van de onafhankelijkheid; de sociaal-economische ontwikkeling van een land; materiële belangen van de strijdkrachten zelf.

In het hoofdstuk over Afrika wordt de aandacht gericht op historische gebeurtenissen in Ethiopië en Kenia. Het gaat hier om twee uitersten: Ethiopië kent een lange bloedige geschiedenis van staatsgrepen en wordt geteisterd door hongersnoden, Kenia heeft op het eerste gezicht een nogal stabiele en rustige sociaal-

politieke ontwikkeling en behoort tot de rijke landen van het Afrikaanse continent. In het hoofdstuk over Latijns-Amerika ligt het accent op de militaire regeringen van de afgelopen 25 jaar, omdat juist in die periode de moderne militaire regimes in het zuidelijke deel van het continent het beeld bepaalden. Het hoofdstuk over Azië bevat case-studies over Indonesië en China. Indonesië is langdurig gekoloniseerd, China kortstondig en minder ver-gaand. Beide landen hebben tegen-gestelde economische systemen.

Hoe dit boek te beoordelen? In de inleiding verzucht de schrijver dat, gegeven de *wirwar* van acties en gebeurtenissen, „het niet alleen honds-moeilijk, maar ook onzinnig (lijkt) systematiek aan te brengen”. Dat blijkt ook zo te zijn, maar dit betrekkelijke onvermogen moet zeker voor een deel worden toegeschreven aan de *wirwar* van benaderingen door de drie schrijvers. Ieder van hen stelt andere vragen centraal en hanteert bij de beantwoording andere invalshoeken en andere dimensies. Toegegeven, de grote verschillen in historische, politieke, culturele, economische en geografische situaties maken een strakke systematiek niet wenselijk en niet mogelijk. Toch zouden afspraken over gemeenschappelijkheid van aanpak vooraf zeker hebben kunnen leiden tot een meer samenhangend beeld over de herkomst, de karakteristieken en de toekomst van de macht van de kazerne.

Het boekje is overigens boordevol informatie en geeft in ieder hoofdstuk veel aanzetten tot analyse en interpretatie. Het integreren van dit aanbod en het beantwoorden van de vraag waarmee het boek begon, wordt echter in hoofdzaak aan de lezers overgelaten.

De schrijvers nemen wel een aantal illusies weg. Zo zien zij de terugkeer van militairen naar de kazernes in Latijnsamerikaanse landen niet als „democratisering” maar als een voortzetting van het militaire bestuur via andere, civiele middelen. In Afrika zullen de oorlogen en coups toenemen o.m. als gevolg van toenemende wapenleveranties uit

Europa en als gevolg van de toenemende verpaupering.

Het hoofdstuk over Azië sluit met een uitspraak van de politicoloog-socioloog Janowitz: *De interventie van het leger in de binnenlandse politiek (van niet-westerse landen) is de norm; voortdurende civiele suprematie is de afwijking die om een verklaring vraagt.* Zeer beknopt geeft dit citaat de essentie van het boekje weer. drs. Ch.F. TURPIJN, kol mpsd

Bezetting en collaboratie

Nederland tijdens de oorlogsjaren 1940-1945 in historisch perspectief, door G. Hirschfeld, 280 blz. Uitg.: H.J.W. Becht, Haarlem, 1991. Prijs: f 39,50
ISBN: 90.230.0707.7

Dit is een vertaling van het in 1984 te Stuttgart verschenen „Fremdherrschaft und Kollaboration. Die Niederlande unter deutscher Besatzung 1940-1945”.

Schr. geeft het begrip *collaboratie* een betrekkelijk neutrale omschrijving: „samenwerking met de vijand, met de bezettingsmacht”, en hij wijkt daarmee af van de gebruikelijke interpretatie, die een actieve, veelal landsverraderlijke, medewerking met de vijand veronderstelt. Als gevolg van deze benadering wordt de samenwerking met de Duitse bezettingsmacht in dit boek over een breed spectrum behandeld. Ook de zg. accommodatie, de aanpassing aan de gewijzigde omstandigheden, komt aan de orde. Door deze benadering komt duidelijk het dilemma tot uiting over de mate waarin er medewerking moest en mocht worden verleend. De in 1937 uitgegeven richtlijn liet het in feite aan de individuele ambtenaar over, bij maatregelen van de bezetter, zelf „een afweging te maken tussen voor- of nadelen voor de bevolking en het eventuele profijt voor de bezettingsmacht”. Het feitelijke gedrag van de ambtelijke top, de secretarissen-generaal, wekt bij schr. echter grote verbazing. Onder het voorwendsel dat chaos moest wor-

den voorkomen verleenden zij, eventueel na protest, steeds weer medewerking aan Duitse maatregelen die strijdig waren met het oorlogsrecht. Deze houding, in verband met bv. de maatregelen tegen de Joden, doet toch wel vragen rijzen over het inzicht en de beginselvastheid van de ambtelijke top. Een dergelijke meegaandheid op dit hoge niveau maakt het verklaarbaar, dat ook op de lagere niveaus en bij de lagere overheden veelal voluit medewerking werd verleend. Door die benadering hebben de Duitsers dus gebruik en misbruik kunnen maken van het goed georganiseerde ambtelijke systeem. De enige topambtenaar die niet méér medewerking wilde verlenen, dan waartoe hij rechtens was verplicht, lijkt gen Winkelman te zijn geweest. Zo zag hij zeer duidelijk, dat met economische collaboratie de werkloosheid weliswaar verminderde, maar dat een belangrijke bijdrage werd geleverd aan de Duitse oorlog-sinspanning. Hij kon de secretarissen-generaal echter niet bewegen hierover een afwijzend standpunt in te nemen.

Na een „Ten geleide” van prof. Blom en een inleiding gaat schr. uitgebreid in op de Duitse beheersstructuur voor Nederland. De *Reichskommissar* Seyss-Inquart moest, zo blijkt, geleidelijk aan bevoegdheden afstaan aan de *Generalkommissar* voor openbare orde en veiligheid Rauter, die in feite een ondergeschikte was. De rang van Rauter, *Höherer SS- und Polizeiführer*, en diens directe band met Himmler maakten dat hij vrijwel autonoom kon optreden.

De aanvankelijk soepele opstelling van de *Reichskommissar* heeft kennelijk velen tot de veronderstelling gebracht dat, met enige aanpassing, met de Duitsers nog wel viel te leven. In het hoofdstuk over de collaboratie door maatschappelijke instellingen en de pers blijkt, dat men (uit naïviteit?) lange tijd medewerking heeft verleend aan allerlei Duitse bestuursmaatregelen, die indruisten tegen de beginselen van de verschillende zuilen. Alleen het Fries Dagblad trok hieruit op 19 mei 1941 de consequenties.

Niet alleen de secretarissen-generaal

maar ook de Hoge Raad blijkt niet de standvastigheid te hebben bezeten, die zou mogen worden verwacht. Dit college accepteerde de ariërverklaring van oktober 1940 en daardoor ook de schorsing van zijn president, Visser. Ook accepteerde men door een formalistische opstelling het instellen van zg. vrederechters. De vrederechters behandelden delicten, gepleegd door Nederlanders, die verband hadden met een pro-Duitse opstelling.

De economische collaboratie was bijzonder omvangrijk; zonder veel schroom leverde de Nederlandse industrie een belangrijke bijdrage aan de Duitse oorlogsproductie. De export naar Duitsland steeg daardoor aanzienlijk en was in de oorlogsjaren ongeveer het drievoudige van die in 1938.

Interessant is ook het hoofdstuk over de collaboratie van de Nederlandse fascist en nationaal-socialisten. De verschillende fascistische splintergroeperingen werden door de Duitsers vrijwel genegeerd. Geadviseerd werd samen te gaan met de NSB. Overigens werd ook de NSB nauwelijks serieus genomen, met uitzondering van de stroming in deze beweging, die een verregaande integratie met Duitsland voorstond. Zo had Mussert een minder goede entree bij de Duitsers dan Rost van Tonningen. In de hoop toch als *de* leider te worden erkend, heeft ook Mussert uiteindelijk voor het integratiemodel gekozen. Zo legde hij bij zijn bezoek aan Hitler de eed van trouw af en ging ermee akkoord, dat Nederlanders dienst namen bij de *Waffen-SS*. Helaas komt de collaboratie in (semi)militair verband, zoals de opbouwdienst, de arbeidsdienst, de landwacht en de *Waffen-SS* nauwelijks aan de orde.

Schr. heeft niet alleen een aantal aspecten van collaboratie van Nederlanders behandeld, maar tevens de visie en de ervaringen van Duitse zijde weergegeven. Alhoewel men formeel de Nederlandse medewerking als (nog) onvoldoende betitelde, erkende men wel, dat het beschikbaar zijn en blijven van het Nederlandse bestuursapparaat een snelle uitvoering van maatregelen mogelijk maakte, met een minimum

aan inspanning aan de Duitse kant. Al lezende kan men niet aan de indruk ontkomen, dat een groot deel van onze bevolking, de Nederlandse (ambtelijke, politieke of industriële) top inbegrepen, of welbewust de ogen sloot of nauwelijks een idee had van de inhoud van de nazi-ideologie. Ten aanzien van dit laatste kan men zich afvragen of dit verband heeft gehad met de verzuiling. Het boek geeft over een belangrijk deel van de Nederlandse bevolking een weinig opwekkend beeld te zien. Daarom aanbevolen, ter lezing en ter lering. T. DE KRUIJF, bgen gen

Boeing B-17 Flying Fortress

door D. Richardson, 46 blz., geïll. Uitg.: Salamander Books Ltd., Londen, 1991 (imp. v. Ned.: Nilsson & Lamm, Wesp). Prijs: f 21,20. ISBN: 0.86101.545.2

Foto's en tekeningen vergroten de toegankelijkheid van boeken. Sommige boeken moeten niet alleen „aardig” zijn. Ze moeten ook de pretentie uitstralen iets „wetenschappelijks” te hebben. Bij het samenstellen van dat soort boeken is het de kunst het principe van toegankelijkheid via illustraties niet te laten leiden tot een „ordinair plaatjesboek”. Schrijver en uitgever zijn er zeer goed in geslaagd een boek te produceren vol illustraties die een wezenlijk doel dienen. Het zijn namelijk de plaatjes en de bijbehorende teksten, die de lezer het totale verhaal vertellen over de meest legendarische bommenwerper uit de Tweede Wereldoorlog: de B-17, het „Vliegende fort”. De opbouw van het boek in hoofdstukken, de toevoeging van „pakkende tussenkoppen” en de eerder genoemde illustraties, stellen de lezer in staat de essentie van het boek binnen 15 minuten op zeer plezierige wijze in zich op te nemen. Verdere details zijn te vinden in de bondige tekst. Het aardige is dat de geschiedenis van het „Vliegende fort” tevens de geschiedenis is van het strategische

luchtbombardement in de Tweede Wereldoorlog op Nazi-Duitsland. Voorts is de historie van de B-17 ook een beetje de geschiedenis van het succes van de Boeing-fabriek. De B-17 was immers het eerste zeer grote vliegtuig dat zij bouwde. Het werd gevolgd door de nog grotere B-29 (*Superfortress*). En, zoals wij inmiddels weten, volgden er nog meer zeer grote vliegtuigen, zoals de nu al bijna legendarische Boeing-747 (*Jumbo*), zij het t.b.v. de civiele luchtvaart.

Schr. verhaalt in zijn boek over de problemen die Boeing moest oplossen gedurende het ontwerpen en produceren van het voor die tijd gigantische vliegtuig. Verder gaat hij in op de operationele eisen die de USAF aan het vliegtuig stelde en de modificaties die op grond van operationele ervaring moesten worden aangebracht. Het interessante daaraan is vooral dat men als lezer als het ware de ervaringen van de luchtoorlog aan zich voorbij ziet trekken en de wijze waarop daarmee werd omgesprongen in zowel operationeel/strategisch als industrieel opzicht. Men leest hoe de Amerikanen worstelden met de uitvoering van hun bombardementen op Duitsland; hoe ze voortdurend — en vaak op dag-tot-dagbasis — hun operaties aanpasten en hoe Boeing daarop inspeelde bij het afleveren van de nieuwere B-17's. De waarde die de B-17 gedurende de luchtoorlog tegen Duitsland heeft gehad wordt door Richardson samengevat als: „De B-17 is wellicht niet de beste bommenwerper van zijn tijd geweest, maar hij voerde de opgedragen taak naar behoren uit”. De relatieve sterkte van de B-17 wordt geïllustreerd door de opmerking van een Duitse Bf-109G-jachtvlieger: „De B-24 (*Liberator*) was gemakkelijk neer te schieten. Maar die verdomde „Vliegende forten”, die bléven maar vliegen. . .”.

Al met al een boek dat zeer wel past op de boekenplank van de liefhebbers, maar ook van mensen die zijn geïnteresseerd in de ontwikkeling van *air-power*. Vanwege de prijs hoeft men het niet te laten.

J. F. W. VAN ANGEREN, Ikol KLu

REGELS VOOR KOPIJ- VERZORGING

Ten einde bij de verwerking van kopij door redactie, produktieafdeling en zetterij onjuistheden en tijdverlies te vermijden en de eindcorrectie zo nodig — bij tijdgebrek — door anderen dan de auteur te laten verrichten, is het gewenst, dat aangeboden kopij zoveel mogelijk een uniform uitvoeringskarakter heeft en geen ruimte laat voor onjuiste interpretatie. Daartoe dient de kopij aan enkele normen te voldoen.

Om dit te bereiken zijn hieronder enkele aanwijzingen samengevat om auteurs te informeren omtrent de meest doelmatige uitvoering van kopij.

De auteurs wordt dringend verzocht de omvang van hun artikelen zoveel mogelijk te beperken. Zulks komt de leesbaarheid van hun bijdrage alsmede de variatie van de inhoud van ons maandblad ten goede. Als richtlijn kan men uitgaan van een gemiddelde van 6 blz. zonder, tot 8 blz. met illustraties. Eén pagina telt ca. 800 woorden; dit komt globaal overeen met 2 bladen A4, getypt met ruime marge en 1½ regelafstand.

1. MANUSCRIPT

1.1. Tekst

- a. Boven de titel (men houde deze kort): naam auteur met evt. academische titel; daaronder rang of functie.
- b. Kopij typen met anderhalve of dubbele regelafstand.
- c. Marge ca. 5 cm.
- d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
- e. Bij latere tussenvoeging van pagina's: nummer van voorgaande pagina, gevolgd door letter (a, b . . .).
- f. Spelling: voorkeursspelling (Van Dale / Woordenlijst Spellingcommissie).
- g. Opnieuw typen van een pagina aanbevolen in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

1.2. Tabellen

- a. Niet in tekst opnemen, doch op aparte pagina('s) aan het slot toevoegen.
- b. Doorlopend nummeren en nummer boven tabel plaatsen (Tab. 1, Tab. 2, enz.)
- c. Daarachter evt. titel(s) van tabel(len).
- d. In de tekst verwijzingen naar desbetreffende tabel(len) opnemen (nummer).
- e. Tabel-indelingen uitsluitend met horizontale lijnen.
- f. Tabellen dienen niets anders te bevatten dan letters/woorden en/of cijfers.

1.3. Literatuuropgaven

- a. Samen te vatten aan het slot, onder kopje Literatuur.
- b. Literatuuropgaven nummeren in volgorde van vermelding in artikel.
- c. Verwijzingen in de tekst d.m.v. desbetreffende nummer tussen rechte haken: [], achter naam schrijver of citaat.
- d. Vermelding tijdschriftartikelen in literatuurlijst als volgt: Auteur — Tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. Voorbeeld: 3. F. J. van Doorn — Mil. Spect. 140(1971)(4)170.
- e. Vermelding van boeken: Auteur — Volledige titel. Uitgever, plaats (jaar)blz. (Vermelding blz. facultatief.) Voorbeeld: 7. A. Etzioni — De moderne organisatie. Spectrum, Utrecht (1970)36.
- f. Vermelding brochures: Auteur — Titel brochure. Uitgever of firma, plaats (jaar)blz. (Paginacijfer facultatief.) Voorbeeld: P. van Duyn — Toepassingen van infrarood. N.V. Fictief, Den Dam (1971)4.
- g. In literatuuropgaven is vermelding van titulatuur e.d. bij auteursnamen niet gebruikelijk.

h. Afkorting tijdschrifttitels volgens richtlijnen NEN 782.

i. Indien in een artikel niet expliciet naar de literatuur wordt verwezen, kan nummering van de opgaven achterwege blijven.

1.4. Voetnoten

- a. Deze beïnvloeden de leesbaarheid van een artikel ongunstig en dienen zoveel mogelijk te worden vermeden.
- b. Indien gebruik van enkele voetnoten onvermijdelijk is, dan per artikel doornummeren (dus niet per pagina) in met 1 beginnende reeks.
- c. Voetnootcijfers in de tekst, bij voorkeur ná desbetreffende zin, een halve regel hoger typen, zonder haken: ¹.
- d. De voetnoten zélf, ook met voorin het cijfer een halve regel hoger, kunnen aan het slot, na evt. literatuurlijst, worden getypt (bij opmaak komen ze zoveel mogelijk onder de kolom(men), waarin de verwijzing staat).

2. ILLUSTRATIES

2.1. Foto's

- a. Foto's zwart-wit, glanzend: formaat liefst 9 × 12 of 13 × 18 cm (geen kleurenfoto's of diapositieven).
- b. Op de achterzijde vermelden: Mil. Sp./naam auteur/nummer waarmee in tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

2.2 Tekeningen

- a. Geheel in Oostindische inkt, op calqueer- of wit tekenpapier; papierformaat max. ca. 25 × 35 cm. Inschriften niet typen (zie ook pt 2.3.).
- b. Letters/cijfers m.b.v. sjablonen zo groot tekenen, dat bij verkleining van tekening tot kolombreedte (ca. 7,5 cm) letter/cijferhoogte ten minste 1 mm is (in uitzonderingsgevallen kunnen grote tekeningen worden gereproduceerd over 1½ of 2 kolom = ca. 10 of 15 cm; max.-hoogte ca. 22 cm).
- c. In plaats van getekende sjabloonletters kunnen ook plak/afwrijfletters worden toegepast, waarvoor dezelfde maatnormen gelden.
- d. Wanneer het zwart-witcontrast optimaal is, zijn scherpe lichtdrukken op wit papier ook bruikbaar.
- e. Calqueerpapier alleen éézijdig gebruiken.
- f. Millimeterpapier maakt reproductie onscherp, tenzij de liniëring lichtblauw is: bij reproductie vervalt deze liniëring echter.
- g. Buiten het te reproducen vlak, boven of onder tekening vermelden: Mil. Sp. / naam auteur / nummer waarmee in tekst naar afbeelding wordt verwezen (zie ook pt 2.3.). ▶

h. Tekeningen vóór inzending goed controleren: in een eenmaal vervaardigde opname is correctie vrijwel onmogelijk.

2.3. Onderschriften/legenda's bij afbeeldingen

- a. Nummering van foto's en tekeningen doorlopend en dóór elkaar.
- b. Verwijzingen in de tekst met: afb. 1 t/m afb. . . .
- c. Onderschriften bij afbeeldingen zijn essentieel; men volsta dus niet met een nummering.
- d. Onderschriften, getypt, aan het slot van artikel opnemen (ná evt. literatuurlijst en voetnoten), in volgorde van, en mét nummering. Zij behoeven niet op de achterzijde van foto's vermeld, noch op tekeningen getekend. Dit geldt ook voor evt. legenda's bij tekeningen, die (getypt) onder desbetreffende onderschriften kunnen worden opgenomen.
- e. Bevat een legenda tekens/symbolen die niet kunnen worden gezet, dan dient de gehele legenda in de tekening opgenomen (getekend).

2.4. Algemeen

Foto's en tekeningen nimmer in tekst opnemen, doch altijd los bijvoegen.

3. DRUKPROEF

- a. Als regel ontvangt de auteur een drukproef ter correctie, alsmede genummerde afdrucken van evt. illustraties ter kennisneming.
- b. Hiervan kan worden afgeweken op verzoek van auteur of bij ontbreken van voldoende tijd voor deze procedure.
- c. Voor het corrigeren zoveel mogelijk gebruik te maken van officiële correctietekens volgens NEN 632.

4. MENINGEN VAN ANDEREN

4.1. Aantal exemplaren

Bijdragen voor de rubriek „Meningen van anderen” dienen in tweevoud te worden ingezonden.

4.2. Tijdstip inzending

Indien een reactie op een artikel uiterlijk 1 week na verschijnen van dat artikel in het bezit van de redactie is, kan ze in principe, samen met een evt. wederwoord, op de kortst mogelijke termijn worden gepubliceerd.

5. RUBRIEK VAKPERS

5.1. Titel

Deze dient een zo woordelijk mogelijke vertaling te zijn van de titel van het gerefereerde artikel.

5.2. Bronvermelding

Aan het slot van het uittreksel een bronvermelding opnemen, bevattende: Auteur — titel oorspronkelijk artikel. Naam tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. (zie ook pt. 1.3.d.).

6. BOEKBESPREKINGEN

6.1. Titelbeschrijving

Medewerkers, die van de redactie een boek ter recensie ontvangen, gelieven de bespreking te doen voorafgaan door een volledige titelbeschrijving, bevattende: Titel, auteur, aantal blz., aantal afb., aantal tabellen*. Uitgever, plaats, jaar. (Importeur v. Ned.*). Prijs. (*: voor zover van toepassing). ISBN-nummer. Voorbeeld:

Die Streitkräfte der siebziger Jahre

door dr. F. Wiener, 192 blz., 159 afb., 12 tab. Uitg.: J. F. Lehmanns Verlag, München, 1971. Prijs: DM 20,-. ISBN: ...

6.2. Honorering

In tegenstelling tot artikelen en andere bijdragen worden besprekingen niet gehonoreerd; recensent mag het besproken boek behouden.

7. BEWIJSNUMMERS

Iedere auteur ontvangt automatisch en zonder kosten 5 bewijsexemplaren van het nummer waarin zijn artikel is opgenomen.

Meer exemplaren à f 3,- per nummer te bestellen door storting/overschrijving op bankgiro 51 43 38 997 t.n.v. Militaire Spectator, Den Haag, bij Algemene Bank Nederland N.V., Postbus 165, Den Haag (giro 71 12), onder vermelding van het gewenste.

8. HONORARIUM

Het auteurshonorarium voor artikelen bedraagt f 50,- per gedrukte pagina, incl. bijgeleverde, reproduceerbare illustraties, met een minimum van f 100,-. Voor de rubrieken Uit de vakpers en Meningen van anderen bedraagt het honorarium f 25,- per pagina.

9. NAAM, ADRES, GIRO/BANK AUTEUR

De auteur gelieve op de eerste pagina van zijn manuscript links bovenaan te vermelden: naam, adres en giro- of bankrekeningnummer.

10. KOPIJ-INZENDING, OVERLEG

Kopij te zenden aan: Redactie Militaire Spectator, p/a HKS, Frederikkazerne/geb. 106, v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag (tel. (070) 3 16 66 29).

Door auteurs, voor of tijdens het schrijven, gewenst overleg m.b.t. onderwerp, inhoud, mogelijkheid van plaatsing, gewenste omvang e.d. kan via evengenoemd adres plaatsvinden.

Overleg m.b.t. reproduceerbaarheid van illustraties, alsmede over drukproeven/correcties: opmaakredactie/productieafdeling, Kalvermarkt 28, kmr E509, 2511 CB Den Haag (tel. (070) 3 18 68 67, de heer L. W. Krumbholz).